

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra Pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Využití Etické výchovy ve školní družině
Use of the Ethical education in the after-school child care
Emilie Affašová

Vedoucí práce: PhDr. Jana Kohnová, Ph.D.
Studijní program: Vychovatelství
Studijní obor: Vychovatelství
Forma studia: Kombinované

2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Využití Etické výchovy ve školní družině vypracoval pod vedením PhDr. Jany Kohnové, Ph.D. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....

podpis

Poděkování

Velmi ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce, paní PhDr. Janě Kohnové, Ph.D. z Ústavu profesního rozvoje pracovníků ve školství, za velmi vstřícný přístup a ochotu v průběhu odborných konzultací, za její cenné připomínky a rady.

Anotace

Cílem závěrečné práce je zjistit, zda má využití Etické výchovy ve školní družině vliv na klima třídy a jednotlivce. Teoretická část je zaměřena na etiku a pojmy s ní spjaté. V jednotlivých kapitolách této části se věnuji pojmům mladší školní věk a sociální skupina, a dále rodina a její vliv na prosociální chování, školní družinu a vychovatele a na klima školních a dětských kolektivů. V praktické části bakalářské práce uvádím konkrétní činnosti lekcí Etické výchovy a jejich zhodnocení. Kapitoly praktické části práce odkazují na charakteristiku konkrétní školní družiny, třídy a dětí, témata lekcí a lekce samotné. V závěru práce objasním dosažení cíle. Ke zjištění a zhodnocení realizovaných lekcí jsem využila metodu pozorování.

Klíčová slova

Etika, Etická výchova, mladší školní věk, třídní klima, vychovatel, komunitní kruh

Abstrakt

The aim of this study is to determine whether the ethical education used in the after-school child care has an influence on the class climate and on the individual. Theoretical part is focused on the ethics and on the other related concepts. It mainly deals with the terms young school-age and social group, the other terms are family and its impact on the prosocial behavior, on the after-school child care and the educator and on the school and child groups' climates. Practical part presents particular activities of ethical education lessons and its evaluation. One by one the chapters first refer to the description of the particular after-school child care, the class and kids, the topics of lessons and the lessons themselves. In conclusion, the study is clarifying achieved goal. The method used for assessment of the realized lessons is observation.

Keywords

Ethics, ethical education, young school-age, class climate, educator, game

Souhlasím s půjčováním bakalářské práce v rámci knihovních služeb.

Obsah

Úvod	7
Teoretická východiska a základní pojmy užívané v předkládané práci.....	9
1 Etická výchova.....	9
1.2 Etika	9
1.3 Morálka.....	10
1.4 Etická výchova a RVP.....	10
1.5 Metody Etické výchovy.....	14
2 Školní družina.....	16
2.1 Školní družina a Etická výchova.....	17
2.2 Vychovatel.....	18
3 Mladší školní věk.....	20
3.1 Hlavní změny v jednotlivých vývojových oblastech	22
4 Sociální skupina a sociální klima.....	23
4.1 Školní skupina.....	24
4.2 Sociální klima dětského kolektivu	25
4.3 Školní klima.....	26
5 Rodina jako socializační prostředí.....	28
Praktická část	30
6 Úvod k praktické části.....	30
7 Charakteristika prostředí a sociální skupiny.....	31
7.1 Charakteristika prostředí	31
7.2 Charakteristika oddělení jako sociální skupiny	31
7.3 Charakteristika vybraných jedinců.....	32
8 Postup a metody práce při realizaci témat Etické výchovy.....	34
8.1 Použité metody.....	35
9 Témata.....	37
10 Realizace témat Etické výchovy – pracovní listy	38
10.1 Královská dohoda – 1. hodina	38
10.2 Obrázek kamaráda – 2. hodina.....	40
10.3 Jaký jsem kamarád – 3. hodina	43
10.4 Školní zahrádka – 4. hodina.....	45
10.5 Usmířování – 5. hodina	47

10.6	ZOO – 6., 7. hodina.....	49
10.7	Boudo, budko – 8., 9., 10. hodina	53
10.8	Závěrečné zhodnocení – evaluace.....	55
	Závěr.....	58
	Seznam literatury	60
	Použité zkratky.....	63
	Seznam příloh	64

Úvod

V současnosti se na základních školách vyučuje dle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV). Součástí tohoto programu jsou nepovinné předměty, jako je další cizí jazyk, dramatická výchova, estetická výchova, etická výchova. Zařazení Etické výchovy do RVP ZV je dle mého názoru správným krokem pro rozvoj mravní stránky osobnosti žáka.

I na škole, kde pracuji, je zařazena do výuky Etická výchova, a to u žáků 2. tříd, tedy dětí, s kterými pracuji. Jako vychovatelka trávím s dětmi velkou část jejich volného času a uvědomuji si, jak je důležité, aby v kolektivu, kde tento volný čas děti tráví, panovala dobrá a přátelská atmosféra. Každé dítě je jedinečné, má svá přání, touhy a sny. Učí se přizpůsobovat okolí, spolužákům a zároveň si s sebou přináší určité návyky a způsob chování a jednání ze své rodiny. Zařazení prvků Etické výchovy je dle mého názoru nezbytnou součástí práce s dětmi a to nejen ve výuce, ale i ve školní družině. Děti se učí sociálnímu chování, vzájemně si porozumět, učí se empatii, toleranci, ale i sebeúctě, vlastní důležitosti a jedinečnosti. Jsem přesvědčena, že děti, které spolu tráví pravidelně volný čas a umí se k sobě hezky a ohleduplně chovat, se cítí v takovém prostředí dobře, bezpečně a to vede k jejich dobrému psychickému i fyzickému vývoji. Proto jsem si za téma své závěrečné práce zvolila Využití Etické výchovy ve školní družině. Téma etická výchova je širokou oblastí, která zasahuje do všech oblastí života dítěte. Cílem mé závěrečné práce je zjistit, zda má využití Etické výchovy ve školní družině vliv na klima třídy i jednotlivce.

Pro svoji práci jsem zvolila okruh čtyř témat, na která navazovaly aktivity, které jsem s dětmi realizovala v průběhu čtyř měsíců. Tyto činnosti uvádím v praktické části formou pracovních listů a analýzy lekcí. Pro zhodnocení objasnění cíle této práce jsem se zaměřila na metodu pozorování změn v chování dětí, které se účastnily lekcí Etické výchovy. Absolvování těchto volnočasových aktivit s prvky Etické výchovy byly mimo jiné pro děti zpestřením jejich pobytu ve školní družině.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části práce se věnuji a rozebírám téma Etické výchovy a jejího zařazení do výchovně – vzdělávacího procesu, vysvětluji pojem školní družina a vychovatel a charakterizuji skupinu mladšího školního věku a její sociální klima. V praktické části práce uvádím příklady vlastních činností, které

vedou k objasnění cíle mé práce a to, zda má využití Etické výchovy ve školní družině vliv na klima třídy i jednotlivce.

Při zpracování mé závěrečné práce jsem využila nabyté znalosti ze studia odborné pedagogické literatury mnoha autorů, jako příklad uvádím A. Vališovou a kol., K. Friedlovou a kol., J. Pávkovou a kol. Při studiu literatury zaměřené na Etickou výchovu jsem čerpala především od autorek M. Novákové a Z. Vyvozilové. Velkým přínosem pro mou závěrečnou práci mi bylo i studium RVP a ŠVP. Analyzovala jsem své dosavadní zkušenosti, formulovala hypotézy, stanovila si dílčí cíle Etické výchovy a koncipovala témata vhodná pro aplikaci Etické výchovy v dílčích cílech.

Teoretická východiska a základní pojmy užitá v předkládané práci

1 Etická výchova

Dle pedagogického slovníku je etická výchova výchovou mravní. Je to: „*Výchovné působení na žáka, jeho rozum, představy, postoje, city, vůli a jednání, aby byly v souladu s obecně uznávanými zásadami etiky.*“ (Průcha a kol., 2013, s. 71)

Nové pojetí školství, rámcové vzdělávací programy, nebo práce na školních vzdělávacích programech jsou šancí, jak bojovat s problémy, se kterými se v současné době v českých školách setkáváme – bezohledné a povrchní chování dětí. Děti jsou k sobě necitlivé a někdy se projevují i násilně. (Nováková, Vyvozilová, 2005)

Příčinou těchto modelů chování je postupná komercializace naší společnosti, která následně ovlivňuje dětské chování v kolektivu. Životní hodnoty dětí jsou narušeny televizními programy a dostupností informací na internetu, ve sdělovacích prostředcích a v neposlední řadě i na sociálních sítích. V souvislosti s tímto negativním vlivem „současných možností, můžeme hovořit o ohrožení mladé generace. Ve školních institucích se postupně, především díky občanskému sdružení Etické fórum, objevuje předmět Etická výchova, která je dle mého názoru vhodným krokem pro potlačení negativních vlivů na naše děti směrem k pozitivnímu morálnímu vývoji.

1.2 Etika

„*Etika označuje vědní disciplínu, vědu o morálce – tzv. praktickou filosofii. Etymologicky jsou pojmy etika a morálka synonyma.*“ (Dvořáček, 2009, s. 102)

Pedagogický slovník udává čtyři výklady pojmu etika:

- 1) *Teorie mravnosti, filosofická disciplína, zabývající se hodnotovým základem postojů, jednání a chování lidí. K základním kategoriím patří štěstí, svoboda, základní smysl lidského života*
- 2) *Systém mravních norem tvořících základ společnosti, vymezujících postavení člověka ve společnosti a poskytujících kritéria jeho morálního jednání*
- 3) *Mravní chování člověka, soulad jeho rozhodování, jednání a chování s humánními etickými principy*

- 4) *Název vyučovacího předmětu, jehož obsahem je mravní výchova. (V některých školských systémech je etika jako volitelný předmět alternativou náboženské výchovy.)*(Průcha a kol., 2013, s.71)

Etika poskytuje pravidla a normy našemu jednání a chování. Zabývá se normami lidského chování. Slovo etika má původ v řeckém slově „*ethos*“ - zvyk, charakter. Již u starořeckých filosofů bylo vzdělávání zaměřeno na výchovu ctnostného člověka. Antický filosof Platón hovořil o čtyřech ctnostech: rozumnost, statečnost, uměřenost, spravedlnost. Etika má zásadní úlohu v hodnocení lidí a má tak významnou roli v mezilidských vztazích. Má vliv na naši sebeúctu a ovlivňuje naše sebehodnocení. Etiku můžeme rozdělit do několika typů: individuální etika, sociální etika, teoretická etika, praktická etika a profesní etika.

1.3 Morálka

Mezi neuzší pojmy, které patří k etice, je morálka. Základem pojmů mravnost a morálka je latinské slovo „*mos*“, což znamená mrav, zvyk, obyčej, ale i vůle, způsob života, charakter.(Čapek, 2005)

Mravnost je jednání, které odpovídá mravním normám a zvyklostem a spočívá ve svobodném rozhodnutí v příslušném sociálním prostředí.

Morálku lze popsat jako soubor vnitřních soudů, zvyků, názorů, ideálů a pravidel, kterými se zpravidla lidé řídí. Morálka se zabývá způsoby jednání člověka ve společnosti. Přírozeným výsledkem morálního chování jsou morální pravidla, kdy platí, že člověk má hledět i na prospěch svého okolí. Dodržování pravidel se odráží v našem svědomí.

Současná etika se zabývá globálními problémy planety a rozvíjí se v oblasti evoluční, environmentální, politické a sociální. Svobodná vůle je svobodné rozhodování jedince pro určitý čin. Svědomí je náš vnitřní hlas, kterým se člověk řídí, když vykonal určitý čin a hodnotí, zda tento čin vykonal správně nebo nesprávně. Když se jedinec rozhodne správně podle svých zažitých norem, které získává od raného věku, žádné výčitky svědomí nemá. Společnost si utváří systém pravidel a zákonů, který je pojmenován slovem spravedlnost. Spravedlnost tedy znamená rovnost v základních lidských právech.

1.4 Etická výchova a RVP

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV), obsahuje seznam doplňujících průřezových témat, která jsou povinně zařazována do vyučovacího procesu

v podobě předmětů, přednášek, kurzů či besed. Plnění průřezových témat přispívá k rozvoji osobnosti žáka v oblasti postojů a hodnot. Doplňující vzdělávací obory, na které jsou průřezová témata zaměřena, jsou: osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova, environmentální výchova, mediální výchova. V oblasti etického rozvoje osobnosti žáka je zaměřeno průřezové téma na osobnostní a sociální výchovu. Tato oblast se zaměřuje na rozvoj morálky, praktické etiky, řešení problémů, rozhodovacích dovedností a hodnot. Vyučovací proces osobnostní a sociální výchovy je založen na vzájemné kooperaci a zážitkových metodách, které do procesu přinášejí důvěru a utváří pozitivní vztah ke všem zúčastněným osobám. Žáci si v jednotlivých aktivitách uvědomují sami sebe a vnímají odpovědnost za své činy.

Výuku Etické výchovy podporuje ministerstvo školství. Národní institut dalšího vzdělávání, což je přímo řízená organizace MŠMT, se podílel spolu s Etickým fórem ČR na tvorbě učebnic i dalších materiálů, potřebných pro výuku ve všech devíti ročnících základních škol. Etická výchova rozvíjí sociální dovednosti žáků a pomáhá jim osvojit si empatii a mezilidskou komunikaci. „Podle našich zkušeností se ve školách, které ji zavedly, daří výrazně omezovat šikanu a další negativní jevy a celkově zlepšovat atmosféru.“, vysvětluje její význam ředitel obecně prospěšné společnosti Etická výchova, Dušan Drabina. (*Etická výchova se učí již na 500 školách.[online]. [cit. 2017-07-06].*)

Etická výchova je předmět, který rozvíjí prosociální chování a do vyučovacího procesu vnáší řadu témat v podobě mezipředmětových vztahů, např. v hodinách Českého jazyka učí žáka naslouchat druhým, komunikovat, rozvíjí jeho čtenářskou gramotnost, při hodinách Prvouky učí žáka vhodnému chování k přírodě a životnímu prostředí. Díky Etické výchově se pozitivním směrem ovlivňují jedinci v kolektivu a tím se utváří dobré klima celého třídního kolektivu. (*Rámcově vzdělávací programy: RVP ZV[online]. [cit. 2017-07-06].*)

V Rámcově vzdělávacím programu základního vzdělávání je u předmětu Etická výchova uvedeno deset následujících témat.

- 1) *Mezilidské vztahy a komunikace*
- 2) *Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe*
- 3) *Pozitivní hodnocení druhých*
- 4) *Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí*

- 5) *Komunikace citů*
- 6) *Interpersonální a sociální empatie*
- 7) *Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů*
- 8) *Reálné a zobrazené vzory*
- 9) *Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství*
- 10) *Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy*

(Rámcově vzdělávací programy: RVP ZV[online]. [cit. 2017-07-06].)

Na těchto deset témat navazují aplikační témata:

- *Etické hodnoty*
- *Sexuální zdraví*
- *Rodinný život*
- *Duchovní rozměr člověka*
- *Ekonomické hodnoty*
- *Ochrana přírody a životního prostředí*
- *Hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka*

(Rámcově vzdělávací programy: RVP ZV[online]. [cit. 2017-07-06].)

Tento vzdělávací obor rozvíjí sociální dovednosti žáků, správné sociální způsoby komunikace a samostatnost při hledání způsobu řešení problému. Zařazením Etické výchovy do RVP ZV je na základních školách rozvíjena mravní stránka osobnosti žáků.

Na základě očekávaných výstupů a učiva v RVP ZV tvoří pedagogové své tematické měsíční plány předmětu Etická výchova ve svém ŠVP, které jsou zaměřeny na učivo:

- *Základní komunikační dovednosti*
- *Pozitivní hodnocení sebe a druhých*
- *Tvořivost a základy spolupráce*
- *Základy asertivního chování*

RVP ZV Etické výchovy je zaměřen na vzdělávání žáků, které je povede ke znalostem, dovednostem, postojům a hodnotám, které využijí v dalším studiu a následně ve svém

osobním životě a pracovní kariéře. (Rámcově vzdělávací programy: RVP ZV[online]. [cit. 2017-06-28].)

Etická výchova a školní vzdělávací program jsou v RVP ZV rozpracovány do očekávaných výstupů. Vzdělávací obsah EV se na 1. stupni dělí na dvě období.

Očekávané výstupy – 1. období

Žák

- *Si osvojí oslovování křestními jmény, pozdrav, úsměv, naslouchání, jednoduchá komunikační pravidla ve třídě, poděkování, omluvu, podání ruky, přiměřenou gestikulaci*
- *Zvládá základní prvky sebeúcty a úcty k druhým*
- *Zvládá prosociální chování: pomoc v běžných školních situacích, vyjádření soucitu, dělení se, zájem o spolužáky*
- *Vyjadřuje city v jednoduchých situacích*
- *Uplatňuje tvořivost při společném plnění úkolů*
- *Učí se reflektovat situaci druhých a adekvátně poskytuje pomoc*

Očekávané výstupy – 2. období

Žák:

- *Vnímá zrakový kontakt, mimické vyjadřování, umí položit otázku, vyhýbá se hrubým výrazům*
- *Uvědomuje si své schopnosti a silné stránky, utváří své pozitivní sebehodnocení*
- *Umí se těšit z radosti a úspěchu jiných, umí vyjádřit účast na radosti i bolesti druhých, pozitivně hodnotí druhé v běžných podmínkách*
- *Identifikuje základní city, umí vést rozhovor s druhými o jejich prožitcích, na základě empatického vnímání přemýšlí nad konkrétní pomocí*
- *Jednoduchými skutky uplatňuje tvořivost v mezilidských vztazích, především v rodině*

(Nováková, Vyvozilová, 2014, s. 12)

Na základní škole, kde pracuji, je předmět Etická výchova vyučován ve 2. ročníku 1. stupně. Pro názornost přikládám ŠVP Etické výchovy jako přílohu č. 1.

1.5 Metody Etické výchovy

Etická výchova se v českých školách může do školního vzdělávacího programu implementovat jako výukový samostatný předmět nebo jako průřezové téma. Pedagog, který vede hodiny etické výchovy, používá metody zážitkové pedagogiky:

1) Příprava programu na základě analýzy

- *témata – co*
- *cílová skupina – pro koho*
- *cíle programu – proč*
- *čas – za jak dlouho*
- *místo – kde*
- *zdroje – s kým, s čím*

2) Zprostředkování zážitku skrze program

3) Zpracování zážitku skrze ohlédnutí za programem od zážitku ke zkušenosti formou ohlédnutí či nejrůznějších způsobů reflexe k naplnění cílů programu

4) Aplikace

(Zážitková pedagogika: Metoda zážitkové pedagogiky.[online]. [cit. 2017-07-07].)

Při práci využíváme např. rozhovory, diskuze, inscenační techniky, didaktické hry, řešení problémových situací a jiné, které žáky podněcují k prožívání zážitků, a získávání nových zkušeností, které současně ovlivňují jejich chování. Pedagog žákům vytvoří vhodnou atmosféru, kdy děti samy uvažují a diskutují nad zvoleným tématem.

„Výchovné metody etické výchovy žáky zaujmou a současně nenásilně nasměrují k dosažení výchovných cílů v souladu s výchovným programem. Etická výchova využívá širokého spektra metod a technik, zejména těch, které jsou blízké konkrétnímu pedagogovi.“ (Nováková, Vyvozilová, 2009, s. 10)

Kasíková a Vališová (2011, s. 303-308) uvádějí metody názorného působení, usměrňování jednání žáka, citového zaangažování, metody morálního uvažování a porozumění, sociální a občanské odpovědnosti, a jiné jako je dramatická výchova, projektové vyučování.

Používání vhodných metod v Etické výchově si každý pedagog volí dle svého uvážení.

Je nutno dodržet průběh hodiny s cílem zprostředkování prožitku. Doporučený průběh hodiny Etické výchovy navržený profesorem Robertem Roche Olivarou, zakladatelem projektu Etická výchova, sestává ze čtyř fází.

Jako první je *senzibilace*, kdy je žák vhodnou metodou motivován neboli „zcitlivěn“ pro dané téma. Poté následuje *hodnotová reflexe*, kdy se pomocí otázek pedagoga žák dostane k podstatě tématu a výsledek pedagog následně shrne. Jako další fází je *nácvik sociální dovedností ve třídě*, po kterém opět následuje *reflexe* a poslední fází je *přenos do reálného života*. I po této fázi je důležitá *reflexe*. Reflexe po každé aktivitě je velmi důležitá, bez ní by šlo v podstatě o pouhé „hraní si“. Díky přemýšlení o předchozí zkušenosti a následném zevšeobecnění pedagogem nebo žákem samotným, může Etická výchova jako celek měnit názory, postoje a chování žáků.

Pro zjištění cíle mé bakalářské práce jsem používala metodu zúčastněného pozorování. Tuto metodu můžeme definovat následně: „*Dlouhodobé, systematické a reflexivní sledování probíhajících aktivit přímo ve zkoumaném terénu s cílem objevit a reprezentovat sociální život a proces.*“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2014, s. 143)

Tuto metodu jsem zvolila, jelikož je vhodná pro studium školní třídy, aniž by narušovala její běžný chod.

2 Školní družina

Dle § 111 zákona č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), je školní družina pedagogická instituce, která organizuje výchovné a vzdělávací činnosti.

Zájmové vzdělávání poskytuje účastníkům naplnění volného času zájmovou činností se zaměřením na různé oblasti. Zájmové vzdělávání se uskutečňuje ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, zejména ve střediscích volného času, školních družinách a školních klubech. (Školský zákon ve znění účinném od 1. 1. 2017 do 31. 8. 2017. [online]. [cit. 2017-07-07].)

Široká veřejnost vnímá funkci školní družiny jako funkci sociální. Školní družina působí na jedince s ohledem na jeho individuální zvláštnosti, směrem komplexního rozvoje osobnosti dítěte.

Školní družina je určena především pro děti 1. Stupně ZŠ a je poskytována za úplatu, jejíž výši stanovuje ředitel školy. Činnost školní družiny je zaměřena na zájmové vzdělávání žáků. Zájmové činnosti, které ve ŠD probíhají, jsou pro rodiče finančně dostupné a dětem jsou poskytovány služby ve známém prostředí, kde mají pocit bezpečí.

Zájmové vzdělávání se velkou měrou podílí na doplňování vzdělání. Při činnostech ŠD jsou dětem nabízeny aktivity, které rozvíjí jejich individuální zájmy a potřeby. Dále se podílí na rozvoji osobnost žáka, jeho dovedností, schopností, znalostí a duševní hygieně. Tím vyrovnávají školní zátěž z dopoledního vyučování. Nedílnou součástí ŠD jsou její funkce:

- *Výchovná*
- *Vzdělávací*
- *Sociální*
- *Kulturní*

(Pávková a kol., 1999)

Zájmové vzdělávání upevňuje sociální vztahy mezi vrstevníky a podporuje žáky v oblasti multikulturního vzdělávání. Žáci se navzájem obohacují o zkušenosti z různých kultur, seznamují ostatní spolužáky s tradicemi různých zemí. Také tím se stává pobyt ve školní družině smysluplným trávením volného času.

„Činnost ve školní družině by měla rozvíjet dítě v dovednostech důležitých pro život ve společnosti a prostřednictvím aktivit výchovy mimo vyučování ho vybavit žádoucími vědomostmi, dovednostmi, ale také postoji. Děti se zde učí žít s ostatními, spolupracovat a tolerovat individualitu ostatních. Školní družina by měla napomoci posilovat osobnost každého jedince, pomoci mu najít se, profilovat a dosáhnout úspěchu. Největší roli zde hrají vhodná motivace, radost z činnosti, ctížádost, zvědavost a povzbuzování. Důležitou úlohu má školní družina i v prevenci sociálně patologických jevů. A nesmíme zapomínat ani na to, že dítě, které právě absolvovalo školní vyučování, netouží potichu sedět a být hodné.“ (Balková, 2006, s. 13)

Školní družina řídí výchovnou a zájmovou činnost v době mimo vyučovací proces. Jednotlivé činnosti se organizují formou pravidelných nebo příležitostných aktivit, které jsou zaměřené na oblast vzdělávací, odpočinkovou, rekreační a zájmovou činnost, sebe obslužnou, činnosti veřejně prospěšné a přípravu na vyučování. Každé oddělení školní družiny pracuje dle týdenního plánu jednotlivých činností, které jsou časově organizované. (Pávková a kol., 1999)

2.1 Školní družina a Etická výchova

Součástí RVP školní družiny je Etická výchova, která se prolíná do všech částí programu RVP ve vzdělávacím programu ŠD. Také v klíčových kompetencích je Etická výchova přítomna.

Klíčové kompetence

- *Kompetence k učení*
- *Kompetence k řešení problémů*
- *Komunikační kompetence*
- *Sociální a interpersonální kompetence*
- *Občanské kompetence*
- *Kompetence k trávení volného času*

(Rámcově vzdělávací programy: RVP ZV[online]. [cit. 2017-06-28].)

Jako ukázkou témat pro školní družiny jsem zvolila téma:

Člověk a jeho svět

- Místo kde žijeme – moje rodina, můj domov, naše město, okolí naší školy,
- Lidé kolem nás – naši kamarádi a spolužáci, učitelé a vychovatelé, rodina, svátky a oslavy, lidé z celého světa, kulturní chování,
- Člověk a jeho zdraví – moje tělo, zdravá životospráva, nebezpečí a ohrožení života,
- Rozmanitosti přírody – domácí mazlíčci, pomáháme přírodě, zvířata.

Každá školní družina má také svůj ŠVP. ŠVP ŠD naší školy je zaměřen na aktuální témata ke každému danému měsíci. Z těchto měsíčních plánů vychází aktivity i činnosti, kterým se vychovatelé s dětmi věnují. V našem školním programu nejsou uvedeny konkrétní činnosti zaměřené na Etickou výchovu. Na základě toho jsem se rozhodla tyto činnosti zařadit do své práce s dětmi a ověřit, zda jejich používání ovlivní chování dětí a tím zvážit zařazení EV do ŠVP naší školní družiny. Konkrétním činnostem se věnuji v praktické části mé bakalářské práce.

2.2 Vychovatel

Ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání pracují především kvalifikovaní pedagogičtí pracovníci dle zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů patří mezi pedagogické pracovníky také vychovatel, který vykonává přímou výchovnou i pedagogickou činnost. (Zákon o pedagogických pracovnících: Aktuální znění zákona k 1. 9. 2016. [online]. [cit. 2017-06-28].)

Vychovatel by měl mít všeobecný přehled a vědomosti o věkových zvláštностech dětí v mladším školním věku. Při své výchovné práci používá pedagogické postupy a metody. Důležité je, aby vychovatel ŠD znal osnovy a učební plán, podle kterého připravuje tematické plány pro školní rok. Vychovatel je pedagogický pracovník, který se soustavně vzdělává ve svém oboru v programu. Další vzdělávání pedagogických pracovníků (DVPP). Vychovatel je nositelem obsahu a cílů výchovy. Cílem jeho práce je rozvíjet u dětí vlastnosti, hodnoty a postoje, které budou prospěšné dětem samotným a jejich širokému okolí. Osobnostní dispozice vychovatele ve školní družině by měly být založeny na kladném vztahu k dítěti, který se projevuje empatií a schopností utvořit v oddělení ŠD pozitivní sociální klima. Mravní vědomí vychovatele odpovídá normám a hodnotám a umí

s dětmi jednat jako se svými partnery. Důležitou vlastností vychovatele školní družiny jsou organizační vlastnosti, kdy umí motivovat děti k různým činnostem. Při jednotlivých aktivitách hodnotí děti pozitivním směrem a jeho vliv na děti přináší radost při jednotlivých činnostech. Vybírá pro své svěřence aktivity, které v dětech vzbuzují zájem o činnost a zároveň v nich podporují jejich sebevědomí. Při komunikaci s dětmi volí slova, která jsou jim srozumitelná, vyhýbá se cizím výrazům a mluví spisovně. Jeho slovní zásoba by měla být bohatá. Při předávání informací dětem je jeho řeč v optimálním tempu, aby byl projev srozumitelný. Při komunikaci se zcela striktně vyhýbá ironii a zesměšňování dětí. Na druhou stranu by měl vychovatel umět dětem naslouchat a používat přiměřený oční kontakt. Vychovatel zná mnoho volnočasových aktivit, pro které umí upoutat pozornost dětí, umí je vést a rozvíjet jejich schopnosti. (Fontana, 1997)

„Etická výchova předpokládá specifický výchovný styl, přístup a vztah učitele k žákům. Její účinnost značnou měrou závisí právě na tomto specifickém vztahu.“ (Nováková, Vyvozilová, 2005, s. 9)

Proto by měl být vychovatel, který při své práci využívá prvků Etické výchovy, ve vztahu k dětem především partnerský a přátelský, radostný, ovšem náročný a ve svých požadavcích důsledný.

Pravidla, kterými by se měl vychovatel řídit při práci s dětmi:

- 1) *Vytvořme z třídy výchovné společenství,*
- 2) *Přijměme dítě takové, jaké je a projevujme vůči němu přátelské city,*
- 3) *Připisujme dětem pozitivní vlastnosti, zejména pro sociálnost, vyjadřujme pozitivní očekávání,*
- 4) *Formulujme jasná a splnitelná pravidla hry,*
- 5) *Reagujme na negativní jevy klidným poukázáním na jejich důsledky (induktivní disciplína),*
- 6) *Nabádejme, je to osvědčený prostředek výchovy. Vybízejme je k pozitivnímu chování,*
- 7) *Odměny a tresty používejme opatrně,*
- 8) *Zapojme do výchovného procesu i rodiče,*
- 9) *Budme nositeli radosti.*

(Nováková, Vyvozilová, 2005, s. 10)

3 Mladší školní věk

Vzhledem k tomu, že cílovou skupinou praktické části mé bakalářské práce jsou děti druhých tříd ZŠ, charakterizují v následujících odstavcích mladší školní věk. Mladší školní věk je zahájen mezi šestým a sedmým rokem života dítěte a je spojen s nástupem do základní školy. Trvá do doby, kdy se objevují první známky pohlavního dospívání dítěte. Časově můžeme říci, že končí kolem desátého až jedenáctého roku. Někteří autoři, jako např. (Vágnerová, 1999; Matějček, 1986), dělí toto období do dvou etap. Na raný školní věk, což je mezi šesti až osmy roky života dítěte a na střední školní věk, přibližně kolem osmy až devíti let a končí kolem jedenácti až dvanácti let. V období mladšího školního věku, především v raném školním věku by dítě mělo být již fyzicky a psychicky připravené na plnění povinné školní docházky. Důležitá pro vstup do základní školy je takzvaná školní zralost, školní připravenost, způsobilost pro vstup do školy. Mělo by být vyspělé v oblasti biologické, mentální, citové a sociální. (Petrová, 2010)

„Obecně lze chápat školní zralost jako takový stupeň vývoje tělesných i duševních schopností dítěte, který je nutným předpokladem úspěšného zvládnutí školních požadavků.“ (Petrová, 2010, s. 96)

V tomto období je dítě zaměřeno na svůj výkon a potřebuje dosáhnout uznání svého okolí. Získáváním pozitivních zkušeností si posiluje svou sebedůvěru. V případě, že se dítěti něco nepovede, je jeho pocit nejistoty větší a jeho sebedůvěra klesá. Důležitou roli v jeho výkonech má kladné hodnocení, ať ze strany pedagoga či rodiny, které posiluje jeho výkony i projev v kolektivu dětí.

Na dítě především v období raného školního věku, čeká mnoho změn, rozvíjí se smyslové vnímání, paměť a představivost, zdokonaluje se jemná a hrubá motorika. Období mladšího školního věku se označuje jako „věk střízlivého realismu“, což je jeden z charakteristických rysů daného období, který se projevuje v řeči, kresbě, písemných výtvorech i v zájmech a hře. Realismus je však zprvu naivní, tedy zcela závislý na autoritách. Teprve později, ke konci středního školního věku se stává kritickým. (Orel, Obereignerů, Mentel, 2016)

Dítě v mladším školním věku sleduje reakce na jeho chování a své chování dokáže upravit. Dostává se do role školáka a proces socializace z rodiny se rozšiřuje i na školní prostředí. Postavení dítěte ve skupině se stává důležité a dítě je tak schopné seberegulovat své chování, jednání a emoční prožívání. Do jeho světa vchází autorita pedagoga, který

bude dítě ovlivňovat několik školních let. Žák v mladším školním věku si již více uvědomuje emoce druhých lidí a je schopno porozumět chování a jednání spolužáků. Důležitou roli v mladším školním věku má vliv vrstevníků, kdy dítě porovnává své výkony s ostatními. Skupina dětí si v tomto věku tvoří svá pravidla ve třídě, podle kterých se dokážou řídit. (Petrová, 2010)

V období mladšího školního věku dochází k nárůstu tělesné hmotnosti a růstu těla, které se zpomalí přibližně kolem osmého roku života. Zdokonaluje se hrubá a jemná motorika. Dítě se zvláště v raném školním věku rychle unaví, ale jeho rekonvalescence je velice rychlá. A i proto je v tomto období důležitá pohybová aktivita. Pohybový rozvoj mají většinou na lepší úrovni dívky než chlapci.

Děti jsou zpočátku schopné se soustředit maximálně 20 minut, jsou rychleji unavené a teprve si přivyknou školnímu režimu a sním spjatým povinnostem. Postupně se zlepšuje jejich vnímání, což vede k vnímání všeobecnějšímu od vnímání konkrétního. Představitost v tomto období dosahuje vrcholu, postupně přechází do životní reality, i když se k představám a fantaziím dítě rádo vrací ve hrách, četbě. V souvislosti s touto skutečností se mohou u dítěte objevovat ještě známky lhaní a přehnané fantazie, kdy si dítě rádo vymýšlí. Paměť, která je na začátku mladšího školního věku mechanická, se postupně zdokonaluje. Jejich myšlení je zprvu názorné a postupně přechází k logickým operacím. V tomto období také dochází k rozvoji slovní zásoby a to ovlivňuje i rozvoj řeči. V oblasti emocionálního a sociálního vývoje jsou u dětí velké rozdíly. Některé jsou adaptabilnější, lépe zvládají změnu, jakou přechod do školního zařízení představuje a lépe zvládají svou roli žáka, jiné jsou na tyto změny citlivější a tento přechod do nového prostředí hůře zvládají. Zde je důležitá role pedagoga. Velmi důležitý význam má i podpora rodiny, na které je dítě stále plně závislé. Pokud má dítě dobrou celkovou podporu, postupně i ono zvládá povinnosti spjaté s chodem školního zařízení. Se sociální rolí žáka dítě rozšiřuje své sociální zkušenosti a dochází k postupnému odpoutávání se od rodiny, i když ta je stále základem citové jistoty. (Petrová, 2010)

Vztahy ve školní skupině jsou v raném školním věku nestálé, běžné jsou pro toto období malé skupinky, které ale nemají trvalejší charakter. K trvalejším vztahům a přátelství dochází spíše až v období středního školního věku. Stejně tak se vyvíjí i vztah k pedagogovi, kdy dítě zprvu učitele vnímá nekriticky, obdivuje ho, později bývá kritičtější. Zde ale velmi záleží na osobnosti pedagoga.

Pro toto období je i nadále velmi důležitá hra. Má nezastupitelnou roli, vede dítě k odreagování od školních povinností a je přirozenou relaxací. Zpočátku jsou to hry nápodobou – na „někoho“, „něco“, později jde o hry spíše tvořivé, oblíbené jsou různé společenské hry, kvízy a hry se složitějšími pravidly, pohybové hry.

Důležitou oblastí jsou i zájmy, které se také postupně utvářejí a dětem dopřávají pocit seberealizace, a přispívají k obohacení a rozvoji osobnosti.(Petrová, 2010)

3.1 Hlavní změny v jednotlivých vývojových oblastech

1) Psychosociální vývoj

Erik Erikson – *Pracovitost x Méněcennosti* – v tomto období je úkolem dítěte naučit se snaživosti, tedy dělat věci dobře a rozvíjet dovednosti, které jsou nezbytné pro zvládnutí problémů, ať už při dění ve škole, v oblasti vyučování, ale i v oblasti jeho sociálního života, nebo toho, co se děje doma. Pokud v tomto úkolu neuspěje, vykazuje příznaky pocitu méněcennosti a sníženého sebevědomí. (Fontana, 1997)

V tomto období je důležité neklást na děti přehnané nároky ať ze strany rodičů, tak i pedagogů. Při neúspěchu ho povzbuzovat a motivovat, poukázat na jiné přednosti, které má.

2) Vývoj kognitivních procesů

Jean Piaget – *Konkrétní myšlení* – v tomto období dítě dokáže logicky přemýšlet v operacích, objektech či událostech. Kolem šestého roku chápe stálost počtu, kolem osmého roku zachování váhy a kolem dvanáctého roku zachování objemu. Dokáže třídit předměty podle společných znaků a vlastností a logicky je řadit, např. od největšího po nejmenší, od nejlehčího po nejtěžší. (Fontana, 1997)

3) Morální vývoj

Lawrence Kohlberg – *Konvenční úroveň* – dítě se řídí tím, co nevyvolá odsouzení druhých a co nevyvolá odsouzení autoritou.

„Snaží se plnit požadavky starší generace, nejprve jen v určitých situacích, později i obecněji tak, jak si osvojuje pojetí „hodného dítěte“ morální zásady se dále zobecňují a děti se snaží řídit se jimi nejen pro osobní zisk, ale i z toho důvodu, že si nyní vytvářejí smysl pro povinnost vůči autoritě a vůči uchování existujícího společenského pořádku.“(Fontana, 1997, s. 234)

4 Sociální skupina a sociální klima

Níže uvedení autoři ve své knize *Vybrané aspekty sebepojetí dětí a adolescentů* uvádí, že na základě interakce s okolím a interpretace těchto interakcí si člověk vytváří pevné kognitivně – emocionálně – behaviorální schéma, které obsahuje přesvědčení o sobě samém, o světě, ale i o ideálech či cílech – hovoříme také o životním stylu. (Orel, Obereignerů, Mentel, 2016)

Sociální skupina je skupina lidí, které spojují vzájemné vztahy. Tyto skupiny mají společné znaky, kterými mohou být například společné cíle. Ve školní třídě je tímto společným cílem vzdělávání žáků. Každá skupina je organizována a má stanovené skupinové hodnoty.

Jednotliví členové sociální skupiny mají své role, jsou zařazeni do skupiny dle svého zapojení v činnostech ve skupině, svou aktivitou. Protože jsou rozdíly mezi dětmi ve skupině opravdu velké, mnoho autorů popisuje rozdělení skupin a vztahů ve skupině různými způsoby.

Skupiny můžeme dělit dle:

Velikosti

- *malé – zde se projevují interpersonální vazby – rodina, školní třída, zájmový kroužek,*
- *velké – zde jsou vztahy zprostředkované a členové skupiny se obvykle neznají – sběratelé známek.*

Charakteru vazeb mezi jedinci

- *primární – vztahy ve skupině jsou založeny na osobním kontaktu a vztazích členů, kteří se vzájemně ovlivňují,*
- *sekundární – vztahy ve skupině jsou neosobní.*

Způsobu vzniku skupiny, práv, povinností a pozic členů

- *formální – skupina je vytvořena záměrně na základě účelového chování, kdy je stanovený přesný cíl, vazby a vztahy, které vedou členy k povinnostem,*
- *neformální – skupina je vytvořena spontánně, má svého hlavního člena, který ostatní členy vede na základě svého uznání a oblíbenosti u ostatních členů.*

Přesvědčení člena skupiny o jeho členství

- *členské – člen skupiny cítí příslušnost ke skupině a v souvislosti se skupinou hovoří a používá výraz „my“;*
- *nečlenské – člen skupiny necítí se skupinou nic společného, o ostatních členech skupiny hovoří a používá výraz „oni“;*
- *referenční – člen této skupiny se se skupinou identifikuje a respektuje její hodnoty a normy.*

(Hadj-Moussová, 2003, s. 21 – 40)

Každá skupina má svůj skupinový cíl, který je spjatý s potřebami členů skupiny. Pro fungování vztahů ve skupině je nutné, aby všichni členové vnímali cíl skupiny v souvislosti s vlastní potřebou a aby byl skupinový cíl jasně formulovaný.

4.1 Školní skupina

Školní třída je malá sociální skupina, která je vytvořena za účelem výchovy a vzdělávání. Žáci přicházejí do školy s očekáváním, že si najdou nové kamarády, přátele, že ostatní budou zajímat jejich názory, budou mít své místo, postavení. Podle R. Brauna má sociální skupina tyto znaky:

- *Vzájemné vztahy,*
- *Hierarchie, postavení a status členů,*
- *Dynamika dění,*
- *Způsoby řešení vnitřních konfliktů,*
- *Způsoby řešení vnějšího zatížení.*

(Friedlová, Jurová, Lindovská, Macková, Urbancová, 2012)

Pro fungování a formování skupiny dětí je nutné vytváření skupinových norem. Ve třídě či oddělení mohou vznikat různé podskupiny, které jsou založeny na společných zájmech, pohlaví a také dle školních výsledků. Člověk má potřebu někam patřit a zažívat pocit bezpečí a sdílení s ostatními členy skupiny. V dětských kolektivech se setkáváme se situací, kdy je ve třídě žák, který stojí mimo kolektiv třídy a ostatní ho odmítají. V tomto případě je důležité realizovat aktivity, které postavení „odmítaného“ žáka ve skupině posílí. Opakem jsou skupinové vůdci, kteří jsou ve třídě velice oblíbení a ovlivňují ji.

Spolužáci jim důvěřují a sdílejí jejich názory. Vývoj skupiny prochází problémovými situacemi, jako je sloučení oddělení, příchod nového žáka. Tyto skutečnosti někdy působí na ostatní děti negativně a mohou vést k patologickým změnám v dětském kolektivu. (Friedlová, Jurová, Lindovská, Macková, Urbancová, 2012)

4.2 Sociální klima dětského kolektivu

Ve snaze o efektivní rozvoj osobnosti vzdělávaného jedince je nezbytné, aby pedagogičtí pracovníci disponovali dovednostmi v oblasti diagnostiky klimatu třídy, a to zejména výchovní poradci, školní speciální pedagogové a školní psychologové, orientovali se v sociálně psychologických jevech, které se ve školním prostředí vyskytují a uměli navrhnout a provést vhodnou intervenci pro třídní kolektiv tak, aby intervence byla prospěšná žákům a pedagogům. (Friedlová, Jurová, Lindovská, Macková, Urbancová, 2012)

Aby mohl pedagog pracovat s dětským kolektivem, musí znát klima školní skupiny. Pak lze vhodnými intervenčními kroky klima ve skupině ovlivňovat. Pozitivní změna je cílem práce, kterého se snaží pedagog docílit při různých aktivitách. Jedná se především o emoční zázemí skupiny a kvalitní interpersonální vztahy. Působení na děti a změna klimatu je dlouhodobý proces a má mnoho etap. V prvotní fázi by měl pedagog zjistit, jaká přání děti mají a co by chtěly změnit, co se jim líbí či nelíbí. Po tomto zjištění je důležité vhodné zvolení optimálních pedagogických postupů, které budou klima skupiny ovlivňovat správným směrem.

„Neexistuje sterilní škola nebo třída, jež by neměla své specifické klima – klima školy a klima třídy. Klima každé školy na nás začne působit chvíli po té, co poprvé vstoupíme do její budovy či do místností některé z tříd a budeme je vnímat tím silněji, čím déle se budeme v daném prostoru zdržovat, komunikovat s okolím, prorůstat s prostředím. Toto klima je tvořeno množstvím faktorů a procesů, které na sebe vzájemně působí a doplňují se.“ (Friedlová, Jurová, Lindovská, Macková, Urbancová, 2012, s. 10)

Školní klima má vliv na zvyšování školní efektivity, sociální chování žáků a na jejich motivaci ke školním výkonům. Kvalitní školní klima prospívá žákům, pedagogům i vedení školy. Lze tedy tvrdit, že dobré školní klima ovlivňuje existenci školy.

Mareš ve své přehledové studii *Sociální klima školní třídy* uvádí dělení školní třídy podle modelu Tagiuriho a Andersona na čtyři úrovně klimatu třídy.

- 1) *Ekologie – charakteristika budovy, v níž se výuka odehrává, výzdoba školy, třídy,*
- 2) *Prostředí – charakteristika učitelů (délka praxe, platové zařazení), charakteristiky žáka (věk, pohlaví, sociální status),*
- 3) *Sociální systém – vztahy mezi učiteli, žáky a mezi těmito skupinami, způsob komunikace a kooperace mezi jednotlivými skupinami, podíl na rozhodování, příležitost k účasti na sociálním dění ve skupině,*
- 4) *Kultura – hodnoty a hodnotové systémy, důraz na kooperaci, pedagogova zaangażovanost na rozvoji žáků, očekávání, jasnost cílů.* (Mareš, 1998)

4.3 Školní klima

Každé školní zařízení má své specifické klima. Školy si mohou být v určitých rysech klimaticky velmi podobné. Dle rysů školního klimatu lze rozlišit typy školního klimatu. První typ se vyznačuje nepříznivým vztahem mezi žákem a učitelem. V tomto případě mají žáci omezené pravomoci, ve škole panuje tvrdá disciplína a výchovně vzdělávací proces je zaměřen na výkon. Pedagog se příliš nezaměřuje na sociální působení na žáka.

Další typ školního klimatu se projevuje nechutí žáků ke škole a mnohdy negativními vztahy mezi učiteli a žáky. Ve škole jsou kladeny na žáka velké požadavky na výkon, ale disciplinární tlak ze strany pedagogického sboru je nedostačující. Žáci nemají obavy ze školy a jejich vztahy jsou dobré. Učitelé v takovéto škole pracují ve velkém stresu a tak se jejich sociální angažovanost nevyvíjí správným směrem.

Právě sociální angažovanost učitelů charakterizuje typ školního klimatu, které je nejvhodnějším typem školního prostředí. Učitelé v tomto prostředí tolerují žáka, zejména při požadavcích na výkon vzhledem k jeho individuálním potřebám. Na škole není téměř žádný stres a vzájemné vztahy mezi žáky, učiteli i ředitelem jsou dobré.

(Friedlová, Jurová, Lindovská, Macková, Urbancová, 2012)

Faktory ovlivňující klima školy. Podle Kosové (1998/1999) závisí dobré klima ve třídě na těchto základních faktorech:

- a) *Kladné emocionální bezpečí třídy, dítě ho prožívá jako pozitivně orientované a jako podporující dobré mezilidské vztahy ve třídě,*
- b) *Vyučování je efektivní, každé dítě má z výuky nějaký zisk a žádný žák není diskriminován kvůli svým individuálním zvláštnostem,*
- c) *Ve třídě je disciplína jako nutný prostředek pro učební činnost a učitel dokáže řešit rušivé chování žáků,*
- d) *Práce žáků je organizovaná a plánovaná, každé dítě se může rozvíjet a formovat a podle zavedených pravidel řídit svoji vlastní práci. (Friedlová, Jurová, Lindovská, Macková, Urbancová, 2012, s. 12)*

5 Rodina jako socializační prostředí

Rodina je malou sociální skupinou a tvoří základní jednotku naší společnosti. V rodině jsou uspokojovány všechny potřeby členů rodiny, tedy základní životní potřeby, potřeby komunikace, lásky a jistoty. V rodině se dítěti předávají jednotlivé vzorce chování a komunikace s okolím. Rodina je prvním a základním životním prostředím člověka, které zároveň odráží stav historické doby a úroveň společnosti. Úroveň rodinného života je malým modelem dané kultury a vztahu mezi manželi, mezi rodiči a dětmi i mezi sourozenci navzájem. Vyjadřují zvláštnosti dané doby, tradice, společenské třídy, kultury a rasy. (Kopecká, 2015)

Základní funkce, které má plnit každá rodina jsou:

- 1) *Biologicko-reprodukční funkce* – rodina a její biologická funkce je důležitá pro reprodukci druhu, kdy by měl být očekávaný potomek chtěným dítětem, o které budou rodiče pečovat s láskou,
- 2) *Ekonomická funkce* – rodina zajišťuje všem jejím členům základní životní podmínky, které jsou spjaté s bydlením, stravováním, oblečením a v případě možností i s rekreací,
- 3) *Zajištění psychických a citových potřeb* – uspokojování všech základních potřeb, tedy tělesných a citových ovlivňuje vývoj dítěte a ostatních členů rodiny, které lze označit jako závislost na individuálním uspokojování. (Kopecká, 2015)

Podle složení členů rodiny můžeme rozdělit rodinu na jednotlivé typy. Mezi základní rozdělení patří rodina úplná, neúplná, rozšířená.

- 1) *Rodina úplná* – její součástí je otec, matka, dítě,
- 2) *Rodina neúplná* – její součástí je otec a dítě nebo matka a dítě,
- 3) *Rodina rozšířená* – její součástí je otec, matka, děti a další příbuzní.

Každý typ rodiny působí na své děti kladnými i zápornými podněty. Důležité jsou vztahy v rodině a také její složení. Rodina hraje v životě člověka důležitou a nezastupitelnou roli. Svým členům zajišťuje nezbytný pocit lásky, porozumění a bezpečí. Rodina má v životě dítěte nezastupitelný význam. Je základem pro rozvoj osobnosti dítěte v oblasti tělesné, duševní i emocionální a má významný vliv na socializaci dítěte. Dítě si uvědomuje

své místo a postavení ve společnosti. Pro osvojení žádoucích dovedností musí po dítěti sociální chování vyžadovat, aby došlo k jeho osvojení. (Kopecká, 2015)

Rodina je prvním socializačním prostředím, s kterým se dítě setkává. Můžeme ji označit jako zdroj vzorců chování, kde se dítě učí základním normám a vzorcům chování. Agresivní rodič může mít agresivní dítě. V případě, že dítě vyrůstá v agresivním prostředí, může tento projev chování přijmout jako normu a svůj vzorec chování bude přenášet na své děti v budoucnu. Vliv na sociální chování je významný a je nutno takovéto chování posilovat. Mezi důležité oblasti, které by měla rodina s dětmi posilovat, patří pochopení, spolupráce, přátelství, fyzická pomoc, ochota posloužit druhému, ale také pravdomluvnost, slušnost, empatie. V případě posilování těchto aktivit bude mít dítě v takové rodině základy etické výchovy zprostředkované přirozeným způsobem.

V mladším školním věku se posiluje identifikace s rodičem stejného pohlaví, dcery se identifikují s matkami, synové s otci. Když se dítě ztotožní s rodičem, alespoň symbolicky přejímá část jeho prestiže. Proto se děti tohoto věku rodičem často vychloubají. Podstatou takového chování je potřeba ostatním dětem oznámit: „Podívejte se, jak já jsem dobrý, když mám tak báječného otce.“ Takový postoj na druhé straně posiluje tendenci stát se stejným člověkem jako rodič a dosáhnout svého. (Sedláčková, 2009)

Abychom vedli dítě k prosociálnímu chování, musíme být sami prosociálně orientovaní. Mezi tyto zásady, které by měl rodič i pedagog znát, vycházejí z přijetí dítěte, vyjádření sympatie, v případě projevů nežádoucího chování, vlídně vysvětlit následky špatného chování, opakovaně pobízet dítě k sociálnímu chování a toto chování podporovat a posilovat. Sociální posilování je podmiňováno trestem a odměnou.

Praktická část

6 Úvod k praktické části

V praktické části se budu věnovat vlastním činnostem, které mají vést k cíli práce, a to ke zjištění, zda má využívání Etické výchovy ve školní družině vliv na klima třídy i jednotlivce. Uvedu zde stručnou charakteristiku školní družiny, dále třídy jako celku a také, pro větší názornost, charakteristiku tří žáků, u nichž bych chtěla zjistit, zda a jak je tato činnost ovlivnila. Popíšu zde i základní metody a postupy, které jsem při práci s dětmi používala. Dále pak témata, kterým jsme se věnovali a jejich podrobné rozpracování. A na závěr vyhodnocení práce jako celku a zjištění cíle.

7 Charakteristika prostředí a sociální skupiny

7.1 Charakteristika prostředí

Školní družina na ZŠ, kde pracuji, sestává z 11 oddělení. Téměř každé oddělení je složeno ze žáků kmenové třídy, výjimku tvoří pouze dvě oddělení, která jsou složena ze žáků čtvrtých a pátých tříd, kde jsou tyto dva ročníky spojeny. Složení dětí pouze z kmenových tříd má, z mého pohledu, velkou výhodu především v tom, že se děti dobře navzájem znají, mají k sobě bližší vztah a díky tomu se i upevňují sociální vazby mezi nimi a to vše má podle mého názoru vliv i na jejich pozitivní psychický vývoj. Zvykem také je, že vychovatel, který nastupuje k dětem do 1. třídy, s nimi pokračuje většinou do 3. ročníku, někdy až do čtvrtého. I tato skutečnost je výhodná jak pro děti, tak pro vychovatele, který své svěřence dobře zná a má možnost tak rozvíjet jejich schopnosti, dovednosti, talent, pomáhat upevňovat jejich sociální vztahy a vazby a tím vytvářet pozitivní a přátelské klima v oddělení a tedy i ve školní třídě, rozvíjet jejich prosociální chování, tedy spolupráci, toleranci, empatii, sebeúctu, ohleduplnost, přátelství.

7.2 Charakteristika oddělení jako sociální skupiny

Žáci mého oddělení navštěvují 2. ročník ZŠ a vedu je již druhým rokem. V oddělení je 21 dětí, z toho 11 dívek a 10 chlapců. Počet dětí je nižší již od první třídy z důvodu přijetí dívky s hraniční formou autismu. Mezi dětmi panuje přátelská atmosféra, ale občas mají tendenci mezi sebou soutěžit, porovnávat své výkony. Vztahy mezi chlapci a dívkami jsou relativně dobré, i když občas dochází k menším konfliktním situacím. S třídní paní učitelkou, která nastoupila k dětem do druhého ročníku, se snažíme vést chlapce k ohleduplnosti k dívkám. Děti si utvořily v průběhu prvního roku své určité sociální postavení ve třídě a na základě toho jsou vytvořeny i určité podskupiny dětí. Patrnější je toto u dívek než u chlapců, ale to až v tomto školním roce, kdy si právě chlapci upevnili své sociální pozice, které si v prvním ročníku „pracně“ budovali. Vztahy jak chlapců, tak dívek se oproti loňskému roku zlepšily, i přesto ale nastávají situace, které je nutné společně řešit. Jsem přesvědčena o tom, že k celkovému zlepšení klimatu celé skupiny přispívá i to, že mají žáci do výuky v tomto roce zařazenou Etickou výchovu. A i to je důvod, který mne utvrzuje v tom, že právě Etická výchova, nejen ve výuce, ale i její využívání ve školní družině, vede k upevňování a zlepšování vzájemných sociálních vztahů a k prosociálnímu chování a to vše k dobrému psychickému vývoji dětí.

7.3 Charakteristika vybraných jedinců

Nyní bych uvedla charakteristiku tří dětí, u nichž bych chtěla zjistit, zda a jak je činnosti se zaměřením na etickou výchovu ovlivnily. Jedná se o dvě dívky a jednoho chlapce. Dívčám je 8 let, chlapci 9 let.

První z dívek charakterizuje především to, že je jedináček. Je zvyklá, že se jí vše podřizuje, vždy se jí hned vyhoví a také je středem zájmu jak rodičů, tak i širší rodiny. Z toho plyne i její potřeba vyžadovat toto soustředění na sebe i u svých vrstevníků, spolužáků a pedagogů. Má problémy s dodržováním pravidel jak v dopoledních hodinách, tak i ve školní družině. Je nadměrně zbrklá, při jakýchkoliv aktivitách nečeká na vysvětlení a vše dělá již předem. Při pohybových aktivitách a díky její nadměrné zbrklosti je vůči okolí až hrubá, je nadměrně hlučná a neustále vyžaduje od dětí fyzický kontakt, což bývá často dětem nepříjemné. Často se stává, že si svou pozornost u spolužáků vynucuje ataky na děti, které jsou často za hranicí přípustnosti. Při řešení problémů si své chování uvědomuje, omlouvá se za něj, nicméně i přesto se situace opakují. Díky tomuto svému chování není u svých spolužáků moc oblíbená, i když je vůči nim velice vstřícná a ochotná, pokud někdo potřebuje s čímkoli pomoci, či něco půjčit. U této dívky bych chtěla zjistit především to, zda aktivity spojené s Etickou výchovou povedou především k většímu dodržování pravidel chování ve školní družině, a dále i k zlepšení chování vůči svým spolužákům.

Druhá dívka je velice upovídaná, pracovitá a zodpovědná, ale zároveň anebo právě proto, chce za každou cenu ve všem vyhrávat, být vždy první. A pokud se tak nestane, má tendenci toho, kdo ji „předběhl“, kritizovat za jeho výkon či přístup k vykonané práci. Je to dívka, která chce o všem rozhodovat i za ostatní spolužáky a v případě společných aktivit, ať ve skupinkách nebo celé třídy, často děti organizuje, určuje, kdo bude co dělat a jak to bude dělat. Někdy je její iniciativa tak velká, že se snaží organizovat i pedagogy, kdy mají ty které činnosti vykonávat, jakým způsobem a podobně. Nasetkávám se s tím jen já, ale i třídní paní učitelka. A právě pro tuto svou vlastnost je vůči dětem velice vstřícná, ráda každému pomůže, poradí. I proto je u dětí celkem oblíbená. Dívčinka vyrůstá pouze s maminkou, která se jí velice věnuje, ale zároveň vyžaduje od dcery naprostou dokonalost a jakýkoliv, i sebemenší, neúspěch konzultuje jak s třídní paní učitelkou, tak se mnou. Mým cílem je pokusit se, pomocí zvolených aktivit, u této dívky usměrnit jak její soutěživost, tak její sklony k rozhodování a vedení.

Chlapec z této trojice dětí je na rozdíl od předešlých dívek nemluvný až zakřiknutý. Své okolí neustále pozoruje a i přesto, že se zdá, že by se chtěl do aktivit dětí, především v době jejich volného hraní, zapojit, neudělá to. Po konzultaci s paní učitelkou jsem se dozvěděla, že ho musela přesadit do zadní lavice, i přesto, že je menšího vzrůstu, protože i při výuce se neustále otáčel z první lavice do třídy a pozoroval spolužáky. Při organizované činnosti má velkou radost z jakéhokoliv úspěchu, z pochvaly. Naopak z neúspěchu viní především sám sebe. U aktivit jako jsou výtvarné či pracovní činnosti je velice pečlivý a klade důraz na detail práce. Jeho práce jsou vždy jedny z nejlepších. I ve vyučování je paní učitelkou chválen za krásné písmo a vzorně vedené sešity. Při komunikaci působí velice nejistě, nesebevědomě, s regresivními projevy řeči, což může být způsobeno tím, že má mladšího sourozence. Někdy mívá sklony k agresivnímu chování, pokud mu někdo řekne něco nevhodného, případně při konfliktu mezi chlapci. Tento chlapec má podle mého mínění velmi nízké sebevědomí a z obavy, aby nebyl ostatními chlapci odmítnut, se raději do společných aktivit nezapojuje, i když by moc chtěl. Zde bych chtěla zjistit, zda zvolené činnosti mohou posílit chlapcovo sebevědomí.

8 Postup a metody práce při realizaci témat etické výchovy

Při práci s dětmi ve školní družině je běžné využívání prvků etické výchovy v průběhu celého školního roku. Cílem je rozvíjet sociální dovedností a prosociální chování dětí v kolektivu a tím snižovat rizikové chování. Děti, které nastupují do prvních tříd, přicházejí do nového prostředí, nového kolektivu, poznávají nové děti, ale i pedagogy. A naším úkolem, mimo jiné, je i pomoci jim při tomto, pro ně tak významném a náročném, přechodu. Využíváme témat jako je přátelství, kamarádství, spolupráce, komunikace, vztahy, ale i pravidla a jejich dodržování a podobně. Prvky etické výchovy zařazujeme do činností formou čtených příběhů na zvolené téma, diskusí a na ně navazujících jednoduchých her, zapojujeme výtvarné zpracování, ale i pracovní činnosti. Některé činnosti využíváme při vstupu dětí do školy, jiné jsou zahrnuty v ŠVP ŠD, a některé jsou vybírány podle aktuální potřeby daného kolektivu a dané situace, kterou je potřebné aktuálně s dětmi řešit. Protože pracuji s dětmi prvních a druhých tříd, tedy spíše raného školního věku, jsou činnosti spojené s tématy spíše jednodušší, především v prvních ročnících. Nejvíce využíváme hru, pro děti nejpřirozenější činnost. Hra jako výchovný prostředek pomáhá dětem osvojovat si základní vzorce chování, rozvíjí jejich dovednosti, schopnosti i potřeby. Přispívá k duševnímu, fyzickému i sociálnímu rozvoji dětí. Při všech těchto aktivitách, nejen při hře, není důležitý výkon či výsledek, ale samotný průběh a prožitek.

Pro praktickou část jsem zvolila projekt, do kterého jsou zahrnuta aktuální témata třídy vhodná pro tuto věkovou kategorii. Celý projekt jsem rozvrhla do období čtyř měsíců, kdy jsem vždy jeden měsíc věnovala jednomu danému tématu. Pro vlastní práci jsem zvolila jednu hodinu týdně s ohledem na věk dětí. Využila jsem dobu rekreačních činností, kdy rodiče děti nevyzvedávají a tak nebyla hodina narušována odchodem dětí domů. K aktivitám jsem využívala naši kmenovou třídu, která je uzpůsobena i pro potřeby školní družiny a tak děti zůstávají v jimi známém prostředí, kde mají dostatek prostoru na koberci a zároveň mohou pracovat i v lavicích, mají zde své vlastní pracovní pomůcky, hry, hračky... Třída splňuje všechny podmínky pro takovéto činnosti, tedy je dostatečně prostorná, vzdušná, je zde koberec i vhodné vybavení.

Při jednotlivých hodinách postupujeme podle daných pravidel práce s etickou výchovou, tedy: Senzibilace – Hodnotová reflexe – Návčik ve třídě – Hodnotová reflexe – Transfer.

Při práci se děti vždy usadí na koberec do komunitního kruhu. Toto uspořádání je vhodné k posilování soudržnosti třídy a tím k pocitu sounáležitosti, rovnosti v kolektivu. Pomáhá dětem i k pocitu určitého bezpečí a tím i snadnějšímu vyjadřování svých pocitů, názorů, zážitků a pedagogovi usnadňuje navázání očního kontaktu a pomáhá mít přehled. Zopakujeme si pravidla třídy, která při práci dodržujeme a pravidla pro řízenou diskusi a to, že se v diskusi držíme tématu, respektujeme roli řečníka a posluchače, mluvíme tehdy, když dostaneme slovo, ať vyzváním, nebo předáním určitého symbolu (míček, plyšák, šátek...), nasloucháme druhým, pokud máme dotaz, přihlásíme se a počkáme na výzvu, vzájemně se nekritizujeme, neposmíváme.

Poté k naladění se na program dostanou děti úvodní otázku, která má souvislost s tématem. Pedagogovi slouží k orientaci, jaké znalosti k tomuto tématu děti mají, jejich názory. Na tuto otázku necháme vždy odpovědět všechny děti, aby neměly pocit, že jsme je nevyslechli nebo na ně zapomněli. Pokud je někdo, kdo odpovídat nechce, respektujeme to a dítě nenutíme. Vždy dodržujeme psychickou bezpečnost.

Pokud pokračujeme ve zvoleném tématu v další hodině, shrneme si v úvodu hodinu předešlou, připomeneme si, o čem jsme hovořili, co jsme dělali, co všechno jsme si zapamatovali. Toto je i zpětná vazba pro mne jako pedagoga, zjistit zda děti činnost posunula.

Následuje senzibilace s hodnotovou reflexí a nácvik ve třídě, po kterém také následuje hodnotová reflexe. K motivaci můžeme použít čtený text, dialog, vyprávění, obrázky nebo i jednoduché aktivační hry na zvolené téma... V případě nácviku ve třídě využíváme dialogu, práce s textem, hru, výtvarné či pracovní činnosti...

Reflexe vede děti k doznění aktivity, k uvědomění si smyslu a cíle zvoleného tématu. Transfer vede k přenosu aktivity do reálného života, k závěrečnému zevšeobecnění.

8.1 Použité metody

Vysvětlován íje logické a systematické předávání informací. Tuto metodu jsem používala při seznamování dětí s průběhem hodiny, s tématy a při zadávání konkrétních úkolů.

Vyprávění a předčítání textu jsem využívala k navození atmosféry a motivaci pro dané téma.

Boční vedení je metoda dramatické výchovy, kdy pedagog dává pokyny a informace před nebo v průběhu činností.

Hra v roli. Při této metodě si děti pomocí improvizace (spontánní jednání bez přípravy) vyzkouší jednání a chování v určitých navozených situacích. Porovnávají a nacházejí různé způsoby řešení.

Dramatizace je reprodukce textu podle zadaných rolí.

Při sbírání dat jsem použila metodu pozorování a dotazování, které jsem realizovala vždy jak v průběhu tak i přímo po dokončení jednotlivých lekcí popsanych níže.

Pozorování je přirozený projev člověka. Pozorováním získáváme informace, kdy pozorovatel registruje sledované reakce a chování pozorovaných jedinců. Získané informace si zpracovává a zaznamenává.

V případě metody pozorování jsem měla možnost hodnotit chování žáků vizuálně i sluchově. Touto metodou jsem se snažila zjistit, jak se rozvíjejí vztahy, spolupráce, komunikace mezi jednotlivci i mezi celou skupinou. Tyto jevy a procesy jsem zaznamenávala, abych mohla zjistit podstatné souvislosti sledované skutečnosti.

Dotazování je přímým kontaktem s pozorovaným jedincem, kdy jsou mu kladeny otázky, které by měly vést tazatele k získání informací o tomto jedinci. Pro zjištění vlastních prožitků dětí a jejich reakcí z jednotlivých lekcí jsem nejvíce využívala kladení otázek při reflexi.

Další použité metody: *brainstorming, komunitní kruh.*

9 Témata

Témata jsem volila s ohledem na věkovou kategorii dětí, tedy mladší školní věk – raný školní věk tak, aby byla vhodná a aktuální pro celý kolektiv dané třídy a s ohledem na uvedenou charakteristiku tří vybraných dětí. Cílem je posilovat sebevědomí a sebejistotu dětí, spolupráci, rozvíjení komunikačních dovedností, tedy otevřeně komunikovat ve skupině, dokázat formulovat svůj názor, postoj, učit se sdělit pozitivní i negativní informace, vyjadřování vlastních pocitů, rozvíjet sociální dovednosti a přenést si získané zkušenosti do reálného a běžného života, podporovat pozitivní klima třídy.

Témata: Přátelství a kamarádství, příslušnost ke skupině, spolupráce, komunikace, sebevědomí a sebeúcta, pravidla a jejich dodržování.

10 Realizace témat etické výchovy – pracovní listy

V této praktické části uvádím deset hodin konkrétních prací s etickou výchovou. Jako předlohu jsem využívala Metodiku Etické výchovy pro 1.-3. ročník základních škol (Plachá, Koutská, 2014)

10.1 Královská dohoda – 1. hodina

Pravidla, dodržování pravidel, komunikace, spolupráce

Cíl: Děti se podílí na vytváření pravidel, uvědomují si význam pravidel a jejich dodržování

Pomůcky: Papír s nadpisem Královská dohoda, pero, pastelky, větší knoflík

Postup: Na začátku společné hodiny řeknu dětem, že se dnes budeme věnovat práci s pravidly, že si společně vysvětlíme, k čemu pravidla jsou a proč je důležité je dodržovat. Pak požádám děti, aby se společně usadily do komunitního kruhu. Vysvětlím jim, proč si při společné práci budeme sedat často právě takto. V kruhu jsme si všichni rovni, kruh je symbolem jednoty, to, co si v tomto kruhu řekneme, v něm také zůstane. To je první pravidlo, které budeme všichni společně dodržovat. Poté se zeptám dětí, jestli ví, kdy je v běžném životě důležité dodržovat pravidla a proč. Nechám odpovědět všechny na otázku.

Senzibilace/ motivace: „Najdi si mě!“

Postup: Vyzvu děti, aby na chvíli v tichosti odešly za dveře, že si zahrajeme hru. Schovám knoflík ve třídě na viditelné místo. Poté pro ně dojdu a vysvětlím jim pravidla hry. Mohou se procházet po třídě a hledat knoflík, který jsem schovala. Upozorním je, že je na viditelném místě a proto není nutné hledat na místech málo přístupných. Co je důležité? Ten, kdo knoflík objeví, to nedá žádným způsobem najevo a půjde se v tichosti posadit na své místo. Hru několikrát zopakujeme. Vždy ho ten, kdo knoflík našel jako první, může v následujícím kole schovat.

Hodnotová reflexe:

- Jak rychle se ti dařilo knoflík najít?
- Jaká pravidla jsi dodržoval?
- Porušil někdo pravidla? Jak?
- Proč je důležité pravidla dodržovat?

Nácvik ve třídě: Královský pergamen

Postup: Rozdělím děti do skupinek po čtyřech. Každá skupinka si vyzvedne papír s nadpisem „Královská dohoda“. Poté dám dětem instrukce k úkolu, který budou plnit: „*Při hře jsme si řekli něco o pravidlech. Proč je důležité mít pravidla a jejich dodržování. A teď si představ, že jsi králem této třídy a tvým úkolem je vytvořit pravidla třídy, která jsou podle tebe důležitá.*“ Skupinky si jdou společně sednout do lavice a na připravený papír napíší svá pravidla. Když jsou skupinky s prací hotovy, představí každá svá pravidla. Společně je zhodnotíme a vybereme ta, která budou platit pro celé naše oddělení.

Hodnotová reflexe:

- Jak se ti pracovalo ve skupině?
- Bylo pro tebe těžké vymyslet pravidlo? Proč?
- Která pravidla se ti líbila?
- Budeš mít problém s dodržováním některých pravidel? Proč?

Závěrečné zevšeobecnění: Pravidla máme proto, aby se nám společně dobře žilo.

Rozbor lekce: I přesto, že s dětmi při běžných aktivitách ve školní družině využívám komunitní kruh, nikdy jsem jim jeho význam nevysvětlovala. Když jsme si řekli, co tento kruh znamená a představuje, ptaly se mě děti, co mohou říci a co ne, což jsme si následně ještě vysvětlili. Poté jsem dětem položila úvodní otázku – „*Kdy a proč je důležité dodržovat pravidla?*“ – na kterou odpovídali spontánně všichni. Už zde jsme se pozastavili nad pravidlem, že se nesmíme překřikovat. Překvapilo mne ale, že téměř každý vymyslel pravidlo a následně zdůvodnil, proč je nutné ho dodržovat. Ať už od pravidel používaných ve třídě či školní družině, tak také pravidla slušného chování či dopravní pravidla. Již při této první otázce bylo těžké nechat reagovat každé dítě jen jednou, protože s každým novým nápadem spolužáka, je napadaly další situace dodržování pravidel. Bylo zřejmé, že si uvědomují smysl a význam dodržování pravidel.

Poté následovala motivační hra „Najdi si mě!“, kdy po společném vysvětlení pravidel, děti hledaly knoflík a měly dodržet postup, kdy ten, kdo knoflík najde, na sobě nedá nic znát a posadí se do lavice. Tato hra všechny velmi bavila, i když na poprvé byl knoflík odhalen hned prvním nálezcem, který to hlasitým zvoláním prozradil, čímž porušil daná pravidla. Společně jsme si proto znovu připomněli význam dodržování pravidel. Pak už se děti

snažily neprojevit, že vědí, kde onen knoflík je, i když někteří, zvláště kamarádi, měli tendenci si radit. Poté jsme si zhodnotili, která pravidla jsme dodržovali, či nedodržovali a proč a k čemu to vedlo.

V následující části hodiny děti ve skupinkách vymýšlely pravidla třídy. Důležité bylo se ve skupince domluvit, která pravidla jsou podle nich důležitá – spolupracovat. Při pozorování se děti zapojovaly, živě spolu diskutovaly. V některých skupinkách bylo vidět u jednotlivců větší, ale i menší aktivitu. Zde bylo nutné boční vedení. Při následném představování pravidel každá skupinka vybrala tři a napsala je na tabuli. Každé pravidlo jsme zhodnotili a děti vysvětlovaly, proč je nutné právě toto pravidlo dodržovat. Zhodnotili jsme, zda bylo těžké pravidla vymýšlet. Vracely se k úvodní otázce a diskusi, z které čerpaly nápady. Často se přiznaly, že při pravidlech slušného chování, jako je pozdrav a poděkování, mají problém. Ne ale proto, že by nechtěly pozdravit nebo poděkovat, ale proto, že se stydí, zejména pak dospělých – rodiče kamaráda, paní učitelky, kterou znají jen od vidění, apod. Vysvětlili jsme si, že pokud dodržujeme pravidla, řídíme se jimi, žije se nám společně mnohem lépe. A naopak, neznalost pravidel nebo jejich nedodržováním vyjadřujeme nevychovanost a neúctu k druhým, i když to tak nemyslíme. Zajímavé bylo i hodnocení spolupráce. Zde děti nebyly vždy úplně spokojeny. Záleželo na složení skupinky a na prosazování jednotlivců. I zde jsme si vysvětlili, že je důležité dodržování pravidel při společné práci. Ulehčuje nám komunikaci mezi sebou a předcházíme tím tak zbytečným konfliktům.

V závěru hodiny jsem shrnula to, co jsme se z hodiny dozvěděli. Všechny jsem pochválila za dodržování pravidel při společné práci a zapojení.

10.2 Obrázek kamaráda – 2. hodina

Přátelství, kamarádství, komunikace ve skupině, sounáležitost, řešení konfliktů

Cíl: Pochopení důležitosti navazování přátelských vztahů a uvědomění si, co to přátelství je, co nám přináší. Pozitivní hodnocení druhých.

Pomůcky: Čtvrtka, kreslicí a psací potřeby

Postup: Děti se usadí na koberec v komunitním kruhu a seznámí se s dnešním tématem, kterým je kamarádství a přátelství. Řekneme si, co to kamarádství a přátelství je a nechám je odpovědět na otázku: „*S kým byste chtěly ztroskotat na opuštěném ostrově?*“ Na úvodní otázku nechám odpovědět každé z dětí.

Senzibilace/ motivace: Paleček a jeho kamarádi

Jako motivaci použijeme básničku „Paleček a jeho kamarádi“.

Postup: Celá skupina sedí na koberci a poslouchá. Po přečtení následuje hodnotová reflexe.

Paleček a jeho kamarádi

„Mámo, usmaž kobližky!“ „až mi dojdeš pro šišky, nemám už čím topit, synku, dělej něco pro maminku!“ v lese bum, bum, bum, šiška jako dům, za ní druhá, po ní třetí z vysokého stromu letí. Paleček je dávno v lese, sám však šišku neunes. Jde okolo školáček jménem Ukazováček. Okoukne ji, pak se sehne, ale šiškou ani nehne. Zavoláme Prostředníčka: „Prostředníčku, pomoz nám!“ chlapečkovi zrudla líčka: „Nadarmo se namáhám!“ zavoláme Prsteníčka: „Prsteníčku, tak co ty?“ chlapečkovi zrudla líčka: „Šiška dělá drahoty.“ Zavoláme na Malíčka: „Pojď, Malíčku, pomoz nám!“ Malíček je chytrá hlava, kamarádům rady dává: „Ty jdi sem a ty jdi tam, čekejte, až zavolám! Tak teď! Hej rup! Už ji nesem...“ Vracejí se domů lesem, máma jim dá za šišku, cukrovanou kobližku.

Hodnotová reflexe:

- Vystupovali v básni kamarádi?
- Jak jsi to poznal?
- Podle čeho se dobrý kamarád pozná?
- Co znamená, když se řekne „chová se kamarádsky“?

Nácvik ve třídě: Obrázek kamaráda

Postup: Děti se posadí do lavic a společně si vysvětlíme, co je to „vlastnost“. Požádám je, aby na chvíli zavřely oči a představily si svého nejlepšího kamaráda, co se jim na něm nejvíce líbí. Vysvětlím jim, že mám na mysli jeho vlastnosti. Upozorním je na to, že to nemusí být kamarád ze třídy. Potom rozdám papíry a děti svého kamaráda namalují. Když mají obrázek hotový, připíší k němu právě ty vlastnosti, které se jim na jejich kamarádovi líbí nejvíce. Obrázky si vystavíme na židle a vzájemně si je společně prohlédneme. Poté si opět sedneme do kruhu a dám všem prostor k představení svého obrázku a kamaráda.

Hodnotová reflexe:

- Jaký by měl být tvůj kamarád?
- Máš takového kamaráda?
- Jaký kamarád jsi ty?
- Proč je důležité mít kamarády?
- Co je to přátelství?

Závěrečné zevšeobecnění: Bez kamarádů by se nám těžko žilo.

Rozbor lekce: V úvodu dnešní hodiny jsme si společně vysvětlili, co je kamarádství. Děti samy reagovaly a uváděly příklady jako: *kamarádi si nelžou, mají se rádi, navštěvují se, pomáhají si s úkoly*, apod. Poté následovala otázka, s kým by chtěly ztroskotat na opuštěném ostrově. Hodně dětí si vybralo jednoho z rodičů (cca. 1/3), čtyři pak svoji plyšovou hračku. Ostatní kamaráda ze třídy, s kterým zrovna nejvíce „kamarádí“. Vzhledem k věkové kategorii, kdy nejsou vztahy ještě tak trvalé a ustálené, by některé děti určitě volily jiného ze spolužáků, kdybychom tuto aktivitu opakovali třeba za měsíc.

Po úvodním brainstormingu jsme si přečetli básničku „Paleček a jeho kamarádi“. Při hodnotové reflexi děti vyjmenovávaly, podle čeho poznaly, že v básni vystupují kamarádi, přidávaly i své zkušenosti, kdy se ony samy zachovaly kamarádsky, nebo někdo k nim.

V další části hodiny měly za úkol namalovat svého kamaráda a připsat k němu vlastnosti, které se mu na kamarádovi líbí. Na úvod jsme si vysvětlili, co toto slovo znamená. Děti ve všech případech namalovaly svého spolužáka, a ve všech případech toho, se kterým společně při práci seděly v lavici, protože se mohly usadit, jak a s kým chtěly. Následně jsme si formou malé galerie obrázky prohlédli. Kdo chtěl, mohl svého kamaráda představit. Ze začátku se někteří styděly, ale pak svého kamaráda představily všechny. Jako vlastnosti uváděly hlavně-*je na mě hodný, půjčuje mi hračky, chodíme spolu i ven si hrát, je s ním legrace, ale i líbí se mi, jak vypadá* (dívky), apod. Při následném zhodnocení si děti uvědomovaly, jaké vlastnosti mají i ostatní spolužáci, s kterými se až tak nekamarádí. Chlapci měli větší problém s popsáním vlastností, děvčata naopak přiřazovala vlastností hned několik. Některá děvčata dokonce namalovala kamarádky dvě. Společně si pak děti uvědomily, jak je důležité mít kamarády. Mají si s kým povídat, smát se, hrát si, ale i požádat o pomoc nebo ji nabídnout.

Na závěr hodiny jsem zhodnotila práci dětí, všechny pochválila za pěkné obrázky a jejich zapojení při činnosti. Zeptala jsem se jich, jak se jim pracovalo a co pro ně bylo těžké nebo naopak lehké.

10.3 Jaký jsem kamarád – 3. hodina

Přátelství, kamarádství, komunikace ve skupině, sounáležitost, řešení konfliktů, podpora sebevědomí

Cíl: Děti si uvědomí, jak se chovají k druhým. Uvědomí si důsledky svého chování při utváření přátelských vztahů.

Pomůcky: Papír, psací potřeby, kartičky s výroky

Postup: Vyzvu děti, aby se usadily na koberec do komunitního kruhu. Připomeneme si, o čem jsme si povídali v předchozí hodině, co je kamarádství, jaký by měl být můj kamarád. Poté je seznámím s dnešním tématem- Jaký jsem kamarád. Zeptám se dětí „*Co by dobrý kamarád neměl dělat?*“ Nechám všechny odpovědět.

Senzibilace/ motivace: Kartičky s výroky

Postup: Rozdám kartičky, na kterých jsou slovesa popisující určité chování, např. udělat radost, ochránit někoho, naštvat někoho, podezřívát, pomoci někomu, překvapit, žalovat.... Každé z dětí poté postupně přečte pojem na své kartičce a vysvětlí ho. Pokud některému z výroků neporozumí, společně si ho vysvětlíme.

Hodnotová reflexe:

- Kterým pojmem jsi nerozuměl?
- Které naopak umíš vysvětlit?

Nácvik ve třídě: Jaký jsem kamarád

Postup: Požádám děti, aby si každý vylosoval jednu kartičku s výrokem. Každý si ji přečte a vzpomene si na situaci, kdy udělal to, co je na kartičce napsané. Tuto situaci si zapíše na připravený papír a kartičku vrátí. Nikomu neprozrazuje, co si vytáhl. Následují další dvě kola losování a popisování situace. Každý má tedy popsání tři různé druhy chování. Poté děti rozdělím do skupinek po třech. Každá skupinka má za úkol vybrat jeden z příběhů některého ze svých členů a tento příběh zahrát. Ostatní pak hádají, co bylo na kartičce za výrok.

Hodnotová reflexe:

- Bylo těžké vzpomenout si na příběh?
- Které chování je důležité k přátelství?
- Které chování přátelství neprospívá?
- Co se může stát, když se nebudeme ke kamarádům chovat hezky?
- Jak se ti pracovalo ve skupině?

Závěrečné zevšeobecnění: Chovej se k ostatním tak, jak bys chtěl, aby se oni chovali k tobě! Nechovej se k ostatním tak, jak nechceš, aby se oni chovali k tobě!

Rozbor lekce: Na začátku hodiny jsme si připomněli předchozí lekci, kdy jsme se věnovali tomu, co je to kamarádství a jak si představuji svého kamaráda. Následně jsem děti seznámila s tématem dnešní hodiny, kterým je: „*Jaký jsem kamarád*“. Po úvodní otázce, kdy jsem se dětí ptala, co by kamarád dělat neměl, se děti zapojily do diskuse. Z té vyplynulo, že dětem vadí hlavně, *když na ně kamarád žaluje a také když lže*. Řekli jsme si, že někdy lžeme, protože se bojíme trestu, ale že lepší je se vždycky přiznat. Některé uváděly, že jim vadí, *když s nimi kamarád nemluví a ony nevědí proč*. Vysvětlili jsme si, že se může stát, že kamarád nemusí mít vždy náladu si povídat, že je to normální a stává se to každému. Dobré ale je zeptat se co se stalo a vysvětlit si to.

Následně jsem děti rozdělila do skupinek. Po rozdání kartiček s výroky každé z dětí ten svůj přečetlo a vysvětlilo ho. Většinu výroků porozuměly. Pozastavili jsme se u výroků: důvěřovat, obdivovat, a podezřívát. Ty jsme si společně vysvětlili.

V další části hodiny děti ve skupinkách přehrávaly situace související s výrokem na kartičce. Tato činnost je opravdu bavila, ale bylo nutné je usměrňovat, protože některé se nechaly strhnout atmosférou a šaškovaly. Po zklidnění jsme si zhodnotili, co bychom neměli kamarádovi dělat, např. neposmívat se, nepomlouvat ho. Naopak je důležité si pomáhat, chovat se k sobě hezky, abychom tomu druhému neublížili. Také jsme si řekli, že pokud se někdo nechová k druhým hezky, může se stát, že si s ním ostatní nebudou chtít hrát a kamarádit s ním.

Na závěr hodiny jsem zhodnotila práci dětí, jejich příběhy a ztvárnění a všechny pochválila.

10.4 Školní zahrádka – 4. hodina

Komunikace ve skupině, sounáležitost, podpora sebevědomí, dodržování pravidel

Cíl: Podpora příslušnosti ke skupině, sounáležitosti a vzájemných vztahů, vzájemné poznávání, společný zážitek

Pomůcky: Velký papír, barevný papír, nůžky, lepidlo, fixy, pastelky

Postup: Na úvod hodiny si sednou děti do komunitního kruhu a seznámím je s tématem hodiny, kterým je pro dnešek naše oddělení (třída), to, jací jsme, co o sobě víme. Řekneme si, že společně trávíme spoustu času a dnes zkusíme zjistit, co máme společného a jak dobře se známe.

Senzibilace/ motivace: Řetězová reakce

Postup: Připomenu dětem pravidla při hře, tedy, že se nepřekřičujeme, nasloucháme ostatním, dáváme pozor. Pak vyberu jednoho z nich a požádám ho, aby si vybral některého ze svých spolužáků, o kterém ví, že mají něco společného. Upozorním na to, že to může být cokoli: vzhled, vlastnosti, záliby, oblíbené jídlo a podobně. Ten si pak stoupne k němu do řady. Vybrané dítě si poté zase vybírá další a tak pokračujeme, až jsou všechny děti propojeny. Tuto hru zopakujeme víckrát, přičemž vzniká pokaždé nové pořadí.

Hodnotová reflexe:

- Co nového ses o svých spolužácích dozvěděl?
- Co tě překvapilo?
- Jak těžké bylo najít shodu s dalším spolužákem?

Nácvik ve třídě: Školní zahrádka

Postup: Na zem rozprostřu velký papír, na který jsem předem předkreslila půdorys zahrádky, plot, záhonky, dům, strom. Děti se posadí do lavice, rozdám jim barevné papíry a jejich úkolem bude z těchto papírů vytvořit kytičku. Každý pracuje samostatně, dle své fantazie. Květinu si vystříhnou a poté ji nalepí na libovolné místo na zahrádce. Fixem si pak na květinu napíší své jméno. Jednu květinu si vytvořím a nalepím i já společně s nimi. Po dokončení vyzvu děti, aby společně zahrádku dokreslily, například sluníčko, motýly a podobně.

Hodnotová reflexe:

- Proč je každá květina jiná?
- Proč má tvé jméno?
- Co ti tato zahrádka připomíná?
- Jak se v ní asi květiny cítí?
- Jak by ses cítil ty v takové zahradě?

Závěrečné zevšeobecnění: Každý je jiný a jedinečný a každý má právo mít své místo ve třídě.

Rozbor lekce: Tato hodina, která byla věnovaná především k uvědomění si své jedinečnosti a pocitu sounáležitosti, byla i pro mne překvapením. I přesto, že děti spolu tráví dopolední i odpolední čas, spousta z nich volila v prvních dvou kolech hry povrchní věci týkající se vzhledu. Může to být i tím, že jich určitý počet (3 – 5) odchází ze školní družiny často hned po obědě, některé z dětí pak navštěvují různé kroužky. Postupně, jak se hra opakovala, začaly děti určovat i jiné věci, jako například: *hraje rád florbal, chodí se mnou na kroužek keramiky, je veselá, má ráda čokoládu*. Při hře bylo nutné děti nejen zklidňovat, ale také směřovat doplňujícími otázkami. I přesto, že byla hra zábavná, bylo pro děti těžké najít společné shody. A spousta z nich mi po ukončení hry a následném zhodnocení řeklo, že se opravdu dozvěděly hodně nových informací o svých spolužácích.

Při následné aktivitě se děti zklidnily a pracovaly každý samostatně. Upozornila jsem je, aby si každý vytvořil svou vlastní květinu úplně sám a „neopisoval“ od svého kamaráda. Následně si každý nalepil svou květinu na připravený a předkreslený arch papíru a napsal na ni své jméno. Já jsem si svoji květinu nalepila jako poslední. Při zhodnocení měly děti radost z vytvořené práce, poukazovaly na to, že je opravdu většina květin jedinečná, zvláště ty, které vytvořili chlapci, kteří opravdu popustili uzdu své fantazie. Vysvětlila jsem dětem, že tak jako je každá květina jiná, jsou spolu v jedné zahradce a je jim tam spolu dobře. A stejně tak i každý z nás je jiný, někdo je větší, někdo menší, někdo je upovídaný, a přesto má každý své místo ve třídě. Poté se strhla lavina, kdy děti dokreslovaly zahrádku a vzájemně si hodnotily výtvořky. Některé přirovnávaly květiny k podobnosti autora, některé radily, co dokreslit, aby byla podobnost ještě větší. Tady jsem musela zasáhnout a děti usměrnit a zklidnit.

Tato aktivita nám zabrala dost času a tak jsem všechny na závěr hodiny pochválila za pěknou práci.

10.5 Usmírování – 5. hodina

Přátelství, kamarádství, komunikace ve skupině, sounáležitost, řešení konfliktů, podpora sebevědomí

Cíl: Vést děti k uvědomění si, jak řešit problémy a konflikty, co mohou dělat.

Pomůcky: Papírky, tužky, lepidlo, velký papír s nakresleným pytlem

Postup: Na úvod hodiny se děti posadí do komunitního kruhu a zeptám se jich, jestli už se jim někdy stalo, že se na ně někdo naštvál nebo jestli se ony někdy na někoho naštvály? Nechám děti zavzpomínat a ti, kteří budou chtít, mohou říci svůj příběh. Pokud někdo nebude chtít, odpovídat nemusí. Vysvětlím jim, že se to stává, protože jsme každý jiný a ne vždy se musíme shodnout. Důležité je ale umět se smířit a řešit vzniklé problémy. A to bude naším dnešním úkolem.

Senzibilace/ motivace: Pytel

Postup: Rozdám dětem 3 papírky. Na každém papírku je jedna otázka. *Proč se zlobím sám na sebe? Proč se na mě zlobí rodiče? Kvůli čemu se nejčastěji hádám se spolužáky?* Úkolem dětí je na každou z otázek odpovědět. Poté, co své odpovědi zapíší, položím mezi ně na zem nakreslený pytel, do kterého společně nalepí všechny papírky.

Hodnotová reflexe:

- Kdy se na sebe zlobíš?
- Kdy se na tebe zlobí rodiče?
- Jaké nejčastější konflikty řešíš se spolužáky?
- Jak by se cítil člověk, který by nesl na zádech pytel všech našich starostí?
- Co můžeme udělat pro to, aby se nám pytel takhle nenaplnil?
- Jak můžeme problémy řešit?

Nácvik ve třídě: Usmírování

Postup: Děti utvoří dvojice. Dostanou instrukce: jeden z dvojice bude mít za úkol představit si, že ho ten druhý nějak naštvál nebo urazil (hrubým slovem, gestem, kontaktem apod.) a hraje uraženého. Druhý z dvojice se snaží toho prvního nějakým

způsobem usmířit. Ten to může, ale také nemusí přijmout. Záleží na tom, jak si jeho spoluhráč vede, co říká, jak se chová. Ten se snaží najít způsob, jak uvolnit napětí, přivést druhého na jiné myšlenky, zlepšit mu náladu. Role si pak vymění. Upozorníme všechny na dodržování pravidel při hře!

Hodnotová reflexe:

- Jak se ti dařilo usmířit spoluhráče?
- Podařilo se ti to?
- Bylo těžké najít vhodný způsob? Proč?
- Jak můžeš předcházet konfliktům, hádkám?

Závěrečné zveřejnění: I když je konflikt nepříjemná věc, je důležité umět se omluvit a umět omluvu přijmout.

Rozbor lekce: Již při úvodní otázce této hodiny bylo zřejmé, že se ponese v duchu neustálého usměrňování a připomínání dodržování pravidel. Z počátku se děti zdráhaly otevřeně odpovídat, ale po chvíli se rozpovídaly a následovalo vysvětlování si navzájem, proč se někdo naštvál, že se vlastně nenaštvál, že to tak nemyslel a podobně. Řekli jsme si, že tak, jako jsme si při vytvoření zahrádky řekli, že jsme každý jiný, může se stát, že se nemusíme vždy ve všem shodnout, ale důležité je si o tom promluvit a vysvětlit si to, hned. Předejdeme tím pak tomu, že jsme smutní nebo je nám líto, že se na nás kamarád zlobí. Bylo nutné diskusi ukončit, aby nedošlo k následným konfliktům při vysvětlování, proč se kdy jaká situace stala a kdo za ni může.

I v další části hodiny děti živě diskutovaly mezi sebou a sdělovaly si odpovědi na otázky. Nejčastější odpověď proč se na ně někdy zlobí rodiče bylo např. *když dostanou špatnou známku, neuklidí si své hračky*. Některé z dětí napsaly, že se na ně rodiče nikdy nezlobí, což opět rozpoutalo živou diskusi. Zajímavé byly odpovědi na otázku „Proč se zlobím sám na sebe“. Kromě toho, že děti uváděly důvody, jako *když si něco rozbijí, špatná známka* apod., některé uvedly také to, že se na sebe zlobí, když někdy neřeknou pravdu a nebo když jsou napomínáni od rodičů. Zopakovali jsme si, že když už se nám stane, že se s někým nepohodneme, je dobré si o tom společně promluvit.

Při následující aktivitě, kdy měly děti za úkol si ve dvojicích vyzkoušet usmiřování, jsem musela především kluky usměrňovat několikrát a následně tuto aktivitu ukončit,

protože právě u kluků předvádění usmířování přerostlo v předvádění a šaškování. Někteří se pak po zklidnění a při následném zhodnocení přiznali, že nevěděli, jak si spoluhráče usmířit, tak začali šaškovat, rozesmáli ho a tím se usmířili. Někdo zase uvedl, že spoluhráč úmyslně nereagoval na žádný způsob usmíření. Děvčata, ale i někteří chlapci pak ve většině případů použili jako usmíření omluvu či pohlazení. Vysvětlili jsme si, že při konfliktu je důležité umět se omluvit a stejně důležité je umět omluvu přijmout.

Na závěr hodiny jsem děti pochválila za všechna řešení a zdůraznila dodržování pravidel.

10.6 ZOO – 6., 7. hodina

Spolupráce, komunikace, zodpovědnost, posilování sebevědomí, dodržování pravidel

Cíl: Podpora spolupráce ve třídě, sounáležitosti, komunikace, rozvoj fantazie

Pomůcky: 3 velké archy papíru, čtvrtky, kreslicí potřeby, nůžky, lepidlo

Senzibilace/ motivace: příběh z knihy Žofka od Miloše Macourka

Postup: Vyzvu děti, aby si lehly nebo sedly na koberec a přečtu jim příběh: Jak Žofka uspořádala sportovní den. Po přečtení je požádám, aby se posadily a zodpovíme si otázky.

Hodnotová reflexe:

- Jaká zvířátka vystupují v příběhu?
- Jaká jiná zvířata znáš?
- Které zvíře je tvé oblíbené?
- Co je to „parta“?
- Jaká je Žofky parta?
- Znáš nějakou jinou partu?

Nácvik ve třídě: Živé pexeso

Postup: Vysvětlím dětem pravidla hry. Ve dvojicích se domluví, jaké zvíře budou představovat a jaký společný pohyb, výraz obličeje, posunek apod. udělají. Ten si musí zapamatovat. Vyberu dva hráče, kteří budou hledat dvojice. Vyzvu je, aby šli na chvíli za dveře, určím dvojice dětí, které se spolu domluví na spolupráci. Poté děti rozmístím po třídě a řeknu jim, aby se snažily nedat nijakým způsobem najevo, s kým dvojici utvořily. Zavolám hráče. Ten, který uhodne víc dvojic v této hře, vyhrává.

Hodnotová reflexe:

- Co tě na hře bavilo?
- Jak se ti pracovalo ve dvojici?
- Jaká pravidla bylo nutné dodržovat?
- Jaký postup jsi volil při hledání dvojic?

Nácvik ve třídě: ZOO

Postup: Nechám děti, aby se rozdělily do dvojic podle toho, s kým chtějí pracovat. Každá dvojice se domluví na jednom zvířátku, které mají společně rády a jejich úkolem bude ho společně namalovat na čtvrtku. Po dokončení práce si obrázky ve třídě vystavíme a společně si je prohlédneme pomocí „tiché galerie“. Poté nám každá dvojice svůj obrázek představí. Obrázky si ponecháme ve třídě, protože s nimi děti budou ještě pracovat v příští hodině.

Hodnotová reflexe:

- Jak se ti pracovalo ve dvojici?
- Jak ses cítil při společné práci?
- Pracuješ raději sám nebo ve skupině? Proč?
- Proč je spolupráce důležitá?
- Jaké znáš povolání, kde je spolupráce důležitá?

Nácvik ve třídě: ZOO

Postup: Celá skupina se usadí na koberec a společně si připomeneme, co jsme v minulé hodině dělali, o čem jsme si povídali, zjistím, co si děti zapamatovaly. Pak děti seznámím s tím, co budou dělat v této hodině. Zeptám se jich, zda někoho napadá, k čemu budeme všechna vytvořená zvířátka potřebovat i dnes. Nechám dětem prostor pro odpovědi. Pokud na to někdo přijde, pochválím ho. Pokud ne, řeknu jim, že dnes pro všechna zvířátka vytvoříme místo, kde budou společně – ZOO. Rozdělím děti do tří skupin. Každá skupina dostane velký arch papíru. Pracovat budou v každé skupině všichni společně. Úkolem bude společně se domluvit, kam umístí svá zvířátka. Potom bude mít jeden z dvojice za úkol vystříhnout zvířátko a druhý ho nalepí na zvolené místo. Poté všichni obrázek společně dokreslí. Upozorním je, že je důležité se domluvit na společné práci, někdo může kreslit,

někdo radit, ale všichni musí spolupracovat. Při práci dodržujeme pravidla! Na závěr pomohu dětem archy papíru slepit k sobě.

Hodnotová reflexe:

- Co znamená spolupráce?
- Co bylo obtížné?
- Jak se ti pracovalo ve skupině?
- Jakou taktiku jsi při práci zvolil?
- Měl jsi prostor prosadit svůj názor?
- Jaká pravidla bylo nutné dodržovat?
- Víš proč je nutné dodržování pravidel?
- Dařilo se ti pravidla dodržovat?
- Jaké je tvé oblíbené zvíře?

Závěrečné zevšeobecnění: Každý z nás může přispět ke společnému dílu.

Rozbor lekce: Hlavním úkolem v těchto dvou hodinách bylo především naučit děti spolupracovat a společně komunikovat při společných aktivitách. Jako motivaci, a ke zklidnění, jsem dětem přečetla příběh z knihy Žofka od Miloše Macourka. Upozornila jsem je, aby dobře poslouchaly. Následně jsme si pomocí otázek příběh zopakovali a shrnuli. Bylo nutné vysvětlit dětem pojem „parta“. Při odpovědích bylo znát, že opravdu pozorně poslouchaly.

V další části první hodiny si děti zahrály hru „Živé pexeso“, kterou jsme pro velký úspěch několikrát zopakovali. Pokaždé se dokázaly domluvit na novém zvířeti a jeho předvedení bez „opisování“. Tato hra je velice bavila, zřejmě i proto, že v ní mohly soutěžit.

Po rozdělení do dvojic malovaly obrázek společně zvoleného zvířátka. I tato aktivita děti bavila. Nejprve společně živě diskutovaly, jaké zvířátko vyberou a ve většině případech se rychle shodly. Některé dvojice, především dívky, se nemohly rozhodnout, které vybrat. Zde bylo potřebné boční vedení. Nakonec se všechny dvojice pustily do práce. Někde si uměly děti vyhovět a práci si rozdělit, někde chvíli trvalo, než se dvojice dohodla. Nakonec ale všechny dvojice v klidu pracovaly. Po ukončení si děti vystavily obrázky na koberec a společně jsme si je prohlédli. Všechny dvojice pak své zvířátko představily. Při následné reflexi si děti většinou pochvalovaly spolupráci s kamarádem. Zřejmě

především proto, že si dvojice utvářely samy podle toho, s kým si rozumí. V některých případech bylo vidět dominantnějšího z dvojice, který rozhodoval, ale byl i při práci aktivnější. Někde chvíli trvalo, než se shodly jak na výběru zvířátka, tak i na společné práci. V těchto dvojicích bylo vidět, jak si vzájemně umí vyjít vstříc a domluvit se.

Hodinu jsme zakončili vymýšlením povolání, kde je nutná spolupráce. Tato otázka byla pro děti dost těžká, protože většina z nich například ještě neví, jaké povolání mají rodiče. Společně jsme vymýšleli příklady – *lékař, který operuje, paní kuchařky v naší školní jídelně, zubař se sestrou*

V druhé hodině jsem dětem rozdala jejich obrázky. Většinou si myslely, že do nich budou ještě něco dokreslovat, dopisovat., vystřihovat apod. Po rozdělení do tří skupin po šesti si každá skupina vzala velký arch papíru. Úkolem bylo vytvořit Zoologickou zahradu. Při práci se musí, jako minulou hodinu, domluvit na spolupráci, a to celá skupina. I při této činnosti bylo možné vidět rozdíly. Jedna ze skupin měla velký problém dohodnout se už jen na tom, kdo bude obrázek vystřihovat, kdo lepit a na jaké místo. Největší „boj“ byl o určení místa pro vystřižený obrázek. Zde jsem musela zasáhnout a vysvětlit dětem, že jde o to, aby se naučily spolu pracovat, přijímat i názory ostatních a ne snažit se rozhodovat o všem sám. I když to nebylo pro některé z dětivé skupině jednoduché, nakonec svoji práci dokončily, ale bylo nutné je neustále usměrňovat. Zbylé dvě skupiny se při práci celkem shodly, ale i zde byla potřeba připomenout pravidla spolupráce. Dokreslování obrázku bylo mnohem jednodušší. Každé z dětí mělo nápad jak práci vylepšit, a tak se všichni vystřídaly a vzájemně si pak své nápady chválily. Motivací zde určitě bylo mít hezčí obrázek než ostatní dvě skupiny. Při hodnocení si děti stěžovaly na to, že jim nechtěl někdo ze skupiny dát prostor pro jeho nápad, že bylo těžké, zvláště u jedné skupiny, se domluvit na čemkoliv. Některé z dětí si uvědomovaly, že by chtěly rozhodovat o všem. Zde jsme si vysvětlili, že se musíme naučit domluvit a pracovat společně. Že čím nás je víc, tím víc nápadů máme a tím se nám práce lépe podaří. Tak jak se jim dařilo plnit úkol při dokreslování obrázku.

Na konci hodiny, pro odlehčení atmosféry, střídavě vyjmenovávaly, jaká mají oblíbená zvířátka.

Všechny děti jsem pochválila, jak nakonec dokázaly spolupracovat a dodržovat pravidla.

10.7 Boudo, budko – 8., 9., 10. hodina

Komunikace, spolupráce, dodržování pravidel, podpora sebevědomí

Cíl: Děti rozvíjí spolupráci ve skupině, komunikaci, prosociální chování, prohlubují sounáležitost se skupinou, rozvíjí svou fantazii, učí se tvořit pro druhé

Pomůcky: Papíry, kreslicí potřeby, plyšové hračky ve třídě, velká papírová krabice

Postup: V úvodu lekce se děti usadí na koberec a zeptám se jich: „*Co znamená rozdělit se s někým o něco?*“

Senzibilace/ motivace: pohádka Boudo, budko

Postup: Děti se společně usadí na koberec a poslouchají vyprávění pohádky „Boudo, budko“, kterou jim převyprávím. Konec pohádky jsem upravila: „*Medvědovi je moc líto, co se stalo. Zavolá všechna zvířátka zpět, omluví se jim a společnými silami si boudu opraví a šťastně v ní společně žijí*“

Hodnotová reflexe:

- Jaká zvířátka v pohádce vystupovala?
- Jak se k sobě chovala?
- Jaký byl medvěd?
- Jakou jinou pohádku znáš, kde se zvířátka o něco rozdělí?
- O co ses rozdělil s kamarádem ty?

Nácvik ve třídě: Boudo, budko

Postup: Na začátku aktivity dětem řeknu, že pohádku o budce zahrajeme příště dětem z 1. tříd. Na to se ale společně musí připravit, a proto budeme dnešní činnosti věnovat dvě hodiny. Rozdělím je do tří skupin. Každá skupina dostane stejné zadání úkolů, které budou tři. Prvním úkolem bude ztvárnit vyprávěnou pohádku. Druhým úkolem ji namalovat a posledním úkolem bude pokreslit vždy jednu stranu krabice jednou skupinou, která nám poslouží při ztvárnění pohádky. Úkolem dětí ve skupině bude domluvit se na společné činnosti, jak budou spolupracovat. Zeptám se dětí, zda zvládnou samy rozdělení rolí – pokud ne, pomohu jim a určím, kdo bude hrát to které zvířátko. Všechny skupiny budou pracovat současně, ale každá na jiném úkole. Určím jim čas, po kterém se v činnostech vystřídají. Řeknu jim, že konec každého úkolu oznámím zvonečkem. Při této aktivitě mohou používat plyšová zvířátka, která v oddělení máme. Upozorním všechny

na dodržování pravidel. Na konci hodiny si zahrajeme pohádku a společně prohlédneme obrázky, které vytvořily.

Hodnotová reflexe:

- Která činnost tě bavila nejvíc? Proč?
- Jak se ti ve skupině pracovalo?
- Podařilo se vám splnit všechny úkoly?
- Bylo těžké domluvit se na roli? Proč?
- Jak ses cítil v roli herce?
- Bylo pro tebe těžké vystupovat před spolužáky? Proč?

Závěrečné zveřejnění: Společnými silami zvládneme i těžké úkoly.

Rozbor lekce: V úvodu hodiny jsem dětem vysvětlila, že tak jako uplynulou hodinu, budou i dnes pracovat ve skupinkách a prověříme si tím, jestli jim tato spolupráce půjde lépe než minule. Seznámila jsem je s tím, že dnešní úkol bude složitější a proto mu budeme věnovat více času než obvykle. Na úvodní otázku odpovídaly všechny děti a uváděly hned příklady toho, o co se se svým kamarádem rozdělily – *o sladkosti, svačinu, některé o své hračky*. Chlapci *uváděli autíčka, figurky a kartičky právě aktuálních Pokémonů, Šmoulů, ale i fotbalistů*. Dívky jsou v tomto směru opatrnější, spíše své věci jen půjčují. Řekli jsme si, že rozdělit se s kamarádem o cokoli je velice hezké a přináší to radost. Jak obdarovanému, tak tomu kdo daruje, s čímž děti souhlasily.

Poté jsem jim převyprávěla pohádku „Boudo, budko“, konec pohádky jsem upravila. Při následné diskuzi jsme pohádku rozebrali a děti se vyjadřovaly především k postavě Medvěda. Někdo ho litoval, že nemůže za to, že je tak veliký, někdo (hlavně kluci) tvrdili, že budku rozbil schválně. Ostatní zvířátka hodnotily jako hodná. Při dotazu, v jaké jiné pohádce se zvířátka o něco rozdělila, byla nutná má pomoc, kdy jsem nápovědami děti vedla k tomu, aby si vzpomněly. Společně pak uvedly: *Povídání o Pejskovi a Kočičce, Broučky, Žofku...*

Po rozdělení do sedmičlenných skupin děti v další části hodiny pracovaly na zadaných úkolech a vždy po signálu se v činnostech vystřídaly. Při zadaných úkolech neměly problém se domlouvat a společně pracovat, pouze u rozdělování rolí při přípravě na ztvárnění pohádky. U jedné ze skupin bylo nutné boční vedení a role zvířátek rozdělit.

Zbylé dvě skupiny se dokázaly domluvit, i když i zde došlo k dohadování u některých rolí. To jsme vyřešili tak, že dvojice přistoupila na kompromis a o roli si „stříhla“. Po dokončení úkolů si vystavily své vytvořené obrázky kolem stěny a společně jsme si je prohlédli, i když pouze spěšně, protože se všichni těšili na hraní pohádky. Bylo velice příjemné sledovat, jak se děti vzájemně podporují a fandí si. Ve dvou případech, kdy se dva chlapci ostýchali, přišli jim spoluhráči na pomoc a roli odehráli společně. Tato aktivita děti velice bavila včetně zmíněných dvou chlapců. Myslím, že je to dáno i tím, že v hodinách čtení s třídní paní učitelkou občas takto ztvárňují čtené příběhy. Při závěrečné reflexi jsme se věnovali především této aktivitě, protože děti byly plné dojmů a nápadů, jak své role do příští hodiny ještě vylepšit.

Na následující hodinu, na kterou se všichni společně celý týden těšili, jsem s kolegyňami z oddělení dětí prvních tříd domluvila předvedení nacvičené pohádky a vytvořených obrázků z minulé hodiny. Vzhledem k tomu, že na naší škole jsou tři oddělení prvních tříd, mohla vystoupit každá skupina samostatně v každém oddělení. Děti si tuto hodinu užily a sklidily velký úspěch jak od prvňáčků, tak od vychovatelek. Na závěr této lekce jsem všechny moc pochválila za jejich práci, krásnou spolupráci a vzorné dodržování všech pravidel. Řekli jsme si, že je příjemné někomu udělat radost tím, co jsme sami vytvořili. A že společnými silami zvládnou i těžké a složité úkoly. Závěrečnou reflexi jsme z důvodu nedostatku času nestihli, nicméně jsem děti odměnila sladkostmi.

10.8 Závěrečné zhodnocení – evaluace

V průběhu téměř pěti měsíců, kdy jsem se při realizaci využívání Etické výchovy ve školní družině zaměřila především na témata vhodná pro děti mladšího školního věku. Nejnáročnější bylo zvolit vhodné aktivity, které s tématem souvisí a zároveň děti zaujmou, a budou na ně pozitivně působit. Snažila jsem se volit činnosti tak, aby obsahovaly jak hravou část (motivační hry, soutěže), tak i aktivity spojené s výtvarnými či pracovními činnostmi. Mezi další aktivity, které zde neuvádím, byly lekce věnované např. hrám vedoucím ke spolupráci mezi dětmi (Bažina, Mraveniště, Pošli to dál, apod.) zásady dodržování pravidel slušného chování (předvádění situací, jak se správně chovat-Co je dobře, co je špatně), bezpečného chování v dopravě a při sportu (Značky, Nebezpečné předměty) apod.

Mohu říci, že všech lekcí etické výchovy se vždy účastnily všechny děti, které právě byly ve školní družině. To je dáno i tím, že jsou zvyklé v době odpočinkových činností

při společných úkolech pracovat všichni. Pouze v první hodině tři chlapci nejprve účast odmítli, ale v průběhu lekce (při hře „Najdi si mě“) přišli, zda by se mohli také zapojit. Při hodnotové reflexi nastaly situace, kdy některé děti odpovídaly stejně, což bylo někdy dáno položenou otázkou, někdy „opisovaly“ odpověď spolužáka, někdy odpovídat nechtěly, jako např. v případě lekce „Usmiřování“ dvě děti odpovídat na některé otázky nechtěly. Zde jsem dodržovala pravidlo psychického bezpečí. Důležité bylo také vždy v úvodu hodiny dětem připomenout dodržování pravidel, jako nepřekřikovat se, neskákat si do řeči, spolupracovat, chovat se k sobě slušně. Přesto, že spolu děti tráví spoustu času, musely zprvu některé z nich překonat ostych při vystupování před ostatními spolužáky. Po několika hodinách, kdy jsem se snažila dětem vytvořit příjemné prostředí a atmosféru, ale také důsledně dodržovat stanovená pravidla i tuto bariéru překonaly a po pěti měsících již dokážou společně komunikovat a svěřovat se jak mezi sebou navzájem, tak chodí se svými i důvěrnými problémy za mnou. Děti aktivity natolik začaly bavit a těšily se na ně, že jsem s nimi v těchto činnostech pokračovala i po ukončení svého projektu.

Specifický přístup byl nutný u dívky s hraniční formou autismu, která se většiny aktivit účastnila spolu s ostatními dětmi, ale například při hodnotových reflexích spolupracovala buď jen částečně, nebo vůbec. Nicméně nenarušovala průběh hodin nekázní, spíše se např. při čtení nebo zadávání úkolů nesoustředila jako ostatní, a zde bylo nutné mé boční vedení. I v tomto případě je možné zaznamenat posun v chování a zvýšené toleranci ostatních dětí k této holčičce.

Pozorováním dětí v průběhu lekcí Etické výchovy dnes mohu říci, že se upevnila spolupráce mezi dětmi, prohloubila se vzájemná komunikace, empatie. Děti jsou ve svém chování tolerantnější. Zmenšil se počet konfliktů, a pokud již nějaký nastane, ve většině případů ho dovedou samostatně vyřešit. Umí se vzájemně omluvit a omluvu přijmout. Ráda bych poukázala na velmi pěkné chování chlapců k dívkám. Zlepšilo se dodržování pravidel nejen v oddělení, ale i pravidel slušného chování. Příkladem mohou být akce, které jsem s dětmi absolvovala a kde se projevilo jak jejich chování k sobě navzájem, tak i k okolí. Při návštěvě Zoologické zahrady nebo návštěvě Pražského hradu a Malé Strany všechny děti nejen dodržovaly stanovená pravidla, ale vzájemně se „hlídaly“ a upozorňovaly, pokud se někdo někde zdržel. Pozorně naslouchaly připravenému povídání a cestou zpracovávaly zadané úkoly formou kvízových otázek, na kterých uměly bez problému spolupracovat. V MHD ochotně pouštěly dospělé sednout.

Celkově je tedy možné říci, že praktikované aktivity vedly k prohloubení sociálních vztahů mezi dětmi a k upevnování prosociálního chování. Toto všechno vytváří pozitivní klima celého třídního kolektivu, což je vidět na přátelské a radostné atmosféře, která v našem oddělení vládne.

Při pozorování tří vybraných dětí jsem dospěla k tomuto zjištění:

U první dívky jsem se snažila ověřit, zda zvolené aktivity povedou k většímu dodržování pravidel a zlepšení chování vůči ostatním dětem. V prvním případě se dodržování pravidel zpevnilo. Zároveň došlo i ke zlepšení chování, i když zde není výsledek tak značný. Myslím si, že to je dáno i temperamentem a spontánností této dívky. I přesto je ale posun v jejím chování zřejmý. Došlo i k začlenění především do dívčí skupiny.

U druhé dívky bylo mým cílem pokusit se za pomoci zvolených aktivit usměrnit její soutěživost a dominantnost. V průběhu lekcí byla právě tato dívka často zdrojem neshod a konfliktů právě při činnostech, kde bylo na dětech, aby se domluvily a spolupracovaly. Z počátku velice prosazovala svou dominantnost, postupně se ale i ona sama snažila si své chování hlídat a i přesto, že sklony k vedení ostatních nevymizely, dokáže se při spolupráci s ostatními dětmi kontrolovat. V tomto případě bylo velkým přínosem zařazení her na spolupráci, u kterých děti nesměly mluvit (např. Mraveniště, Bažina).

Největší změny při pozorování jsem zaznamenala u třetího dítěte. Tento chlapec, který byl zpočátku velmi plachý, vyhýbal se komunikaci jak s dětmi, tak s dospělými, se v průběhu několika měsíců úplně proměnil. Snažila jsem se citlivým a nenásilným způsobem chlapce zapojovat do všech aktivit a činností a tím jsem si získala jeho důvěru a právě on je jedním z dětí, které se za mnou chodí svěřovat i se svými osobními problémy. Zde mohu s jistotou říci, že zvolené aktivity pomohly posílit chlapcovo sebevědomí a začlenění do celého kolektivu oddělení. Toto potvrzuje i kladný ohlas třídní paní učitelky, která tuto změnu také zaznamenala. Nyní je pro svoji pečlivost u aktivit, jako je výtvarná či pracovní činnost, vyhledávanou posilou do týmu.

Závěrem své práce bych chtěla uvést, že využívání Etické výchovy ve školní družině dětem přineslo nejen zpestření jejich pobytu v ŠD, ale především prohloubilo jejich prosociální chování a přispělo k posílení sociálních vazeb v třídním kolektivu. I proto jsem se rozhodla v této činnosti s dětmi pokračovat i v následujícím školním roce.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, zda má využívání Etické výchovy ve školní družině vliv na klima třídy i jednotlivce.

V teoretické části jsem po prostudování odborné literatury vymezila pojem Etická výchova, její zařazení do výchovně – vzdělávacího procesu, charakterizovala jsem mladší školní věk a jeho zvláštnosti, dále školní klima a roli vychovatele. Velkým přínosem mi byla publikace M. Novákové a Z. Vyvozilové, (2005) z které jsem čerpala poznatky, které jsem následně využila i v praxi.

V praktické části jsem uvedla charakteristiku třídního kolektivu a dětí, na kterých jsem pak v praxi ověřovala, zda má používání Etické výchovy vliv na prohloubení jejich sociálních vztahů a upevnění prosociálního chování. Velkým přínosem mi v této části mé práce bylo i studium Dramatické výchovy na VŠ, kdy jsem mohla zúročit své poznatky a znalosti z tohoto studia při konkrétních aktivitách v praxi. V praktické části jsem se věnovala sestavení jednotlivých lekcí s činnostmi, na kterých jsem ověřovala cíl své práce. Podrobně jsem rozvedla každou hodinu a popsala chování, reakce dětí a výstupy hodnotových reflexí. Příprava a realizace lekcí Etické výchovy byla pro mne velkou zkušeností a díky tomu jsem si ověřila, že využívání Etické výchovy ve školní družině je jednou z možností, jak prohlubovat a upevňovat vztahy v kolektivu dětí i jednotlivců. Velkou oporou mi byla i ochota a radost dětí se na těchto aktivitách podílet. Vždy se těšily na další lekce a i v průběhu týdne se sami vracely k aktivitám, které jsme již v předešlých lekcích uskutečnili.

Při těchto aktivitách jsem si v praxi ověřila cíl mé bakalářské práce, tedy zjištění, zda využívání Etické výchovy ve školní družině má vliv na klima třídy i jednotlivce. Jednoznačně mohu potvrdit, že jsem cíl práce splnila a došla jsem k závěru, že Etická výchova pozitivně ovlivnila vztahy mezi dětmi a tím i celkové klima třídy. Došlo ke zlepšení komunikace a spolupráce mezi dětmi, prohloubila se empatie, umění naslouchat, pozitivní hodnocení druhých ale i povzbuzování a pomoc kamarádům v různých činnostech. U jednotlivě zkoumaných dětí došlo ke zpevnění dodržování pravidel třídy i pravidel chování, začlenění do kolektivu, posílení sebevědomí i k částečnému potlačení dominantního chování.

Na základě těchto zjištěných skutečností jsem přesvědčená, že zařazení a realizování Etické výchovy je velkým přínosem nejen ve vyučovacím procesu, ale i při výchovném působení právě ve školních družinách. Proto jsem se rozhodla i nadále s Etickou výchovou ve školní družině pracovat a realizovat činnosti, které povedou k upevnování sociálního klimatu třídy a prosociálního chování dětí, což je jednou z možností, jak předcházet nežádoucím patologickým jevům.

Seznam literatury

BALKOVÁ, Krista. *Náměty pro školní družinu: deset projektů s konkrétními činnostmi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-802-9.

ČÁP, Jan. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV, 1996. Psychologie (ISV). ISBN 80-85866-15-3.

ČAPEK, Robert. *Dialogy ve výchově*. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-931-8.

ČAPEK, Robert. *Odměny a tresty ve školní praxi*. 1. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4639-5.

DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Etika: příspěvek k etice jednání*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-238-5.

DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Morálka a sociální soudržnost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7290-631-4.

DVOŘÁČEK, Jiří. *Kompendium pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2009. ISBN 978-80-7290-405-1.

EF ČR – ETICKÉ FÓRUM. *Etická výchova pro základní a střední školy: informace pro zařazení etické výchovy do školních vzdělávacích programů*. Praha: Luxpress, 2005. ISBN 8071301221.

FRIEDLOVÁ, Karin, JUROVÁ, Lucia, LINDOVSKÁ, Lenka, MACKOVÁ, Petra a Martina URBANCOVÁ. *Práce s třídním kolektivem*. 1. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012. ISBN 978-80-87652-70-1.

HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana. *Pedagogická a sociální psychologie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. ISBN 978-80-7290-587-4.

HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana. *Sociální psychologie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2003. Texty pro distanční studium. ISBN 80-7290-118-4.

HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. *Pedagogika volného času*. 2., přeprac. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-471-6.

HELUS, Zdeněk. *Osobnost a její vývoj*. 2., přeprac. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2009. ISBN 978-80-7290-396-2.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3.

KOPECKÁ, Ilona. *Psychologie: učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada, 2011-. ISBN 978-80-247-3877-2.

KUČEROVÁ, S. *Metody mravní výchovy*. 1. Praha: Paido, 1998. ISBN 80-85391-61-3.

MAREŠ, J. *Sociální klima školní třídy, přehledová studie*. Hradec Králové: Lékařská fakulta, Univerzita Karlova, 1998.

NOVÁKOVÁ, M. a Z. VYVOZILOVÁ. *Etická výchova pro základní a střední školy*. 1. Praha: Luxpress, 2014. ISBN 80-7130-122-1.

PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-295-5.

PRŮCHA, Jan, ed. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-546-2.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

SEDLÁČKOVÁ, Daniela. *Rozvoj zdravého sebevědomí žáka*. Praha: Grada, 2009. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2685-4.

ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled vývojové psychologie*. 3., upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2433-0.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

HERMOCHOVÁ, Soňa a Jan NEUMAN. *Hry do kapsy I: sociálně psychologické, motorické a kreativní hry*. Praha: Portál, 2003. ISBN 8071786721.

VALIŠOVÁ, Alena, Hana KASÍKOVÁ a Miroslav BUREŠ. *Pedagogika pro učitele. 2., rozš. a aktualiz. vyd.* Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3357-9.

VOPEL, Klaus W. *Skupinové hry pro život*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-352-9.

ZELINOVÁ, Milota a [ze slovenštiny přeložila Jana KŘÍŽOVÁ]. *Hry pro rozvoj emocí a komunikace: koncepce a model tvořivě humanistické výchovy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 8073671972.

Elektronické zdroje

Etická výchova se učí již na 500 školách. www.msmt.cz[online]. Praha, 2015. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/eticka-vychova-se-uci-jiz-na-500-skolach-1>

Etická výchova: Metodiky, učebnice a pracovní listy pro ZŠ a nižší ročníky víceletých gymnázií. [Http://rvp.cz](http://rvp.cz)[online]. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, Senovážné nám. 25; Praha 1, 2015. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanky/ZVJ/DOPLNUJICI-VZDELAVACI-OBORY.html/>

Rámcově vzdělávací programy: RVP ZV. www.nuv.cz[online]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/137>

Školský zákon ve znění účinném od 1. 1. 2017 DO 31. 8. 2017. www.msmt.cz[online]. 2004. Dostupné z: www.msmt.cz/dokumenty-3

Zákon o pedagogických pracovnících: Aktuální znění zákona k 1. 9. 2016. www.msmt.cz[online]. 2006. Dostupné z: www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-o-pedagogickych-pracovnicich-1

Zážitková pedagogika: Metoda zážitkové pedagogiky. [Http://rvp.cz](http://rvp.cz)[online]. Pavlína Hublová, 2013]. Dostupné z: <http://wiki.rvp.cz>

Použité zkratky

DVPP	Další vzdělávání pedagogických pracovníků
EV	Etická výchova
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
RVP ZV	Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání
Sb.	Sbírka
ŠD	Školní družina
ŠVP	Školní vzdělávací program

Seznam příloh

Příloha 1 – ŠVP Etické výchovy

Příloha 1- ŠVP Etické výchovy - Časový plán dosahování očekávaných výstupů a rozvoje klíčových kompetencí –

Předmět – Etická výchova Ročník – 2. ročník

	OVO	Učivo	KK
IX.	Dodržuje hygienické návyky. Osvojí si oslovování křestními jmény.	Pozdrav, oslovení, úsměv, naslouchání, jednoduchá komunikace, pravidla ve třídě, poděkování, omluva.	KSP – vytváří pravidla práce v týmu, pomáhá ostatním
X.	Zvládá prosociální chování.	Pomoc v běžných situacích, vyjádření zájmu o druhé.	KO – samostatně se rozhoduje KK – naslouchá ostatním
XI.	Zvládá základní prvky sebeúcty a úcty k druhým.	Ochota se dělit, radost z darování, povzbuzení, služba, vyjádření přátelství, soucitu, spolupráce v běžných i modelových situacích.	KO – samostatně se rozhoduje
XII.	Vyjadřuje city v jednoduchých situacích.	Vytváření prožitků radosti pro druhé, zvládání jednoduchých cit. vyjádření sympatie. Obraz v krásné literatuře aplikovat na své situaci.	KU- postupně si vytváří a zdokonaluje čtenářské dovednosti, samostatně interpretuje přiměřené texty
I.	Uplatnění tvořivosti při společném plnění úkolů.	Dodržování pravidel komunikace a kooperace. Sociální hry.	KO – vnímá a interiorizuje limity existující pro jednání a chování k druhým
II.	Učí se reflektovat situace druhých.	V běžných podmínkách projevovat pozornost, laskavost, vyjadřování uznání.	KO - základní pravidla slušného chování
III.	Učí se reflektovat situace druhých.	Akceptace druhého, nácvik přátelského přijetí, umět odpustit. Předpokládá reakci druhých.	KK – výstižně formuluje KSP – osvojuje si postoj tolerance a přizpůsobení

IV.	Vnímá zrakový kontakt. Umí položit otázku.	Úloha gesta, mimiky, postojů, podání ruky. Dramatizace.	KK – hledá, formuje a vyjadřuje dosud nepoznanými city
V.	Uplatňuje tvořivost mezilidských vztahů jednoduchými skutky pro druhé.	Společné plnění úkolů, nemít strach z neznámého řešení	KPr. – nenechá se odradit případným nezdarem
VI.	Utváří své pozitivní sebehodnocení.	Uvědomění si svých schopností a silných stránek.	KPr. – pracuje samostatně i ve skupině s různými informacemi